ఈనాటకమునందు వచ్చు పాత్రలు.

పురుషులు.

దశరథుఁడు—అయోధ్యాపురాధీశ్వరుఁడు.

శ్రీరాముఁడు లక్ష్మణుఁడు భరతుఁడు శత్రుఘ్నుఁడు	దశరథుని కొడుకులు.

వసిష్ఠుఁడు.—సూర్యకులమువారి పురోహితుఁడు.

సుమంత్రుఁడు—సారథి.

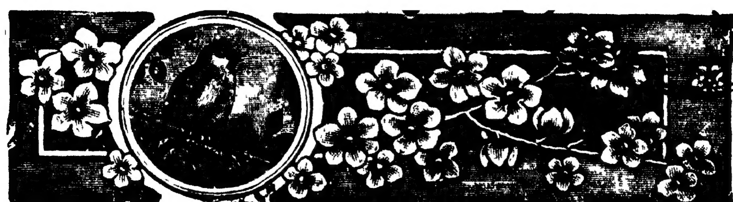
గుహుఁడు—నిషాదుఁడు.

స్త్రీలు.

కౌసల్య కైక సుమిత్ర	దశరథుని భార్యలు.

సీత—రాముని భార్య.

మంథర—కైక దాసి.

శ్రీ

పాదుకా పట్టాభిషేకము

(నాలుగంకముల నాటకము:)

ప్రథమాంకము.

[సమాజకులందఱుకలిసి తెరలో పాడెడిప్రార్థనపాట.]

దేవగాంధారిరాగం—ఏకతాళము.

ప॥ శ్రీరమణీయ । తనువిలాస । స్వాయంభూ । శేషశాయీ
పాహిపాహిమాం పాహిమాం॥శ్రీ॥

అ॥ ప॥ కారుణ్యామృతపూరా । క్రూరరాక్షస సంహారా
భారతమాతృపుత్రులము । భవత్పాదభక్తులము
శ్రీరామపట్టాభి । షేకము । నాటక । రూపక । ముగనేము ।
ప్రదర్శింప
కోరికతోనిను।గోరితిమీ దేవ।కొరతలురానీక।బ్రోతువంచు॥
శ్రీ ।

రంగము:—[సాకేతపురమున కైకమందిరము ముందు
మంధర—ప్రవేశము.]

[సుందర ప్రవేశమున పాడెడిపాట.]

కళ్యాణిరాగం—ఆదితాళము.

ప॥ యేమి యింత । ఇదియెవింత । చూడచూడ । నాకెంతో । అద్భుతముగనుండె॥ యేమి॥

అ॥ ప॥ యేమియుదోచదే । యెన్నివిధంబుల । యోచనజేసిన నాహృదయమునకు॥ యేమి॥

యింటయింటతోరణములు । అందందు వీరణములు యింపుగుల్కువాయిద్యములు అద్భుతముగనుండె॥

సుంధ—(తనలో) ఏమి చెపుదూ! నేఁడయోధ్యాపురంబంతయునింత చక్కగ నలంకరింపఁబడినది. ఎచ్చోటఁ జూచినను మంగళధ్వనులే వినిపించుచున్నవి. ఎటుజూచినను శ్రీహరింగీర్తించు భక్తసముదాయమే. అదేమిటి! ఆప్రక్క వేశ్యలు నాట్యము సలుపుచున్నారు. అదిగో! ఆవంక బాలురుకొందఱు రామునకు జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాకయని పలుకుచున్నారు. ఈయలంకారములేమిటి! ప్రతిగృహము తోరణంబులచేనలంకరింపఁబడియుండెను. పురమునందెల్లెడ భానుదీప్తిని ఖండింపఁజాలిన దీపపంక్తులుబెట్టిరే! (ఎదుటజూచి) ఏమిటా కాంతి! సూర్యుఁడు నేలకుదిగివచ్చెనాయని తోఁచునట్లు శ్రీరామునిసౌధనమునున్న దీపసమితి మిగులఁబ్రకాశించుచున్నదే. ఇదియంతయుఁజూడఁగా నాకుమిగులఁ జోద్యముగానున్నది. (ఆలోచించి) ఈపురంబిట్లు శృంగారింపఁబడియుండుట కేమి కారణము. దీనికేదియో యొకగొప్పకారణ ముండితీరవలయును. దశరథునకుఁ బుత్రోదయము గలిగిననాఁడైనను నీపురంబి ట్లలంకరింపఁబడియుండలేదు. జ్వరబాధచే రెండుదినములనుండి గృహమువిడి

చి రాకపోవుటచే వార్తలేమియును దెలియకున్నవి. (ఎదుటజూచి) అదిగో! ఎవ్వఁడో వృద్ధకంచుకి యిట్లు వచ్చుచున్నాఁడు. వీనినిగనుఁగొనిన సమస్తమును తెలియును.

[కంచుకిప్రవేశించును.]

క౦చు—(తనలో) తెల్లవారిన శ్రీరామపట్టాభిషేకము జరుపఁబడునఁట! పట్టాభిషేకమహోత్సవసమయమున మామహారాజుగారు సేవకులకందఱకును నొక్కొక్క నెలజీత ముచితముగానిత్తురఁట. ఆహా! సంతోషసమయమునఁ జేయు దాతృత్వమిట్లుండవలెనుగదా!

మంథ—(కంచుకినిజూచి) ఓయి! కంచుకీ! నేఁడీనగరమింత శృంగారింపఁబడియుండుటకుఁ గారణమేమి? మహారాజుగారి కొలువుకూటముననుండు నీకుఁ దెలియనివిషయము లుండవుగాన నడుగుచున్నాను.

కంచు—ఓహో! మంధరవా! ఈనగర మెందులకిట్లలంకరింపఁబడియున్నదో కారణము నీకుఁ దెలియనే లేదు కాఁబోలు! అవును. కైకమ్మగారు నీకుఁ బెట్టుచున్నకూడు నీశరీరమును కొవ్వుబట్టఁ జేసినది.

మంథ—నీమాటలుజాలించి కారణము జెప్పుము.

కంచు—రేపు శ్రీరామచంద్రపట్టాభిషేక మహోత్సవము. ఇంత కంటెఁగావలసిన కారణమేమున్నది?

మంథ—(తనలో) ఏమీ! శ్రీరామునిపట్టాభిషేకమహోత్సవమా? (ప్రకాశముగా) కంచుకీ! ఈయభిషేకోత్సవ మింతతొందరగాఁ జేయుటకు రాజుగారి కేల యవసరముగలిగినది?

కంచు—తొందరయేమున్నది. రాజ్యాభిషిక్తుఁడవుటకు శ్రీరామునకుఁ

దగినవయస్సు వచ్చియుండుటచేతనే; ఎప్పుడైనను జేయవలసినదే. (ఇంచుక యూరకుండి) నీతోఁ గాలయాపనఁ జేయుచుండుటకు నాకు వీలులేదు. నే నేగవలెను.

(నిష్క్రమించును.)

మంథ—(తనలో) రేపు శ్రీరామచంద్రపట్టాభిషేక మహోత్సవము జరుపఁబడునఁట. నే నెట్లయిన నీయభిషేకోత్సవమున కంతరాయము గల్గింపవలయును. (ఆలోచించి) రాజ్యపరిపాలనార్హుండగు శ్రీరామచంద్రుఁడు రాజగుచుండఁగా దీనికినేను భంగముగలిగించినందువలనఁ బ్రయోజనమేమున్నది ? ప్రయోజనమేమి. ఒకరిమేలుఁజూచి యోర్వలేకపోవుట నాకుసహజగుణము. ఈవిషయమై నాప్రయత్నము ఫలించునాలేదా యని మాత్రము నేనాలోచింపవలసియున్నది. (ఆలోచించి) ఫలింపకేమి ! కైక నాచేతిలో జంత్రపుబొమ్మయేకదా? నేనెట్లు చెప్పిన నట్లునడుచుకొనును. ఆమెను మాయలోఁబడవేసి, యామెచేత దశరధుని భరతునకుఁ బట్టముగట్టుమని యడిగించెద. కాని, శ్రీరామపట్టాభిషేకమునకంతరాయముగలిగించినందువలన నే నందులాభమేమి. (జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుకొని)ఆ! మఱచిపోయితిని. మున్నొకసారి మాతాత, శ్రీరాముఁడు కొన్నివత్సరములరణ్యవాసియైచనుననియు, నా కారణమున దుష్టదైత్య సంహారముజరిగి భూభారముతగ్గుననియుఁ జెప్పినాఁడు. కావున నేనీవిషయమై యింక సంశయింప నక్కరలేదు. (ఇంచుకనడచి) ఇదిగో ! కైకమందిరము.

[తెర లేచును.]

[కైక మందిరమునశయనించియుండును.]

[కైకమందిరమున మంధర ప్రవేశించి పాడెడిపాట.]

బేహాగ్ రాగం—ఏకతాళము.

ప॥ ఇదియేగదా ! రామునిపైగల క్రోధముదీరగయద । నిదియే
గదా॥

అ॥ ప॥ సుదినముగదయీ దినము । నామనమున ॥
పదిలపరచిన పగసాధింపక (కైకనుజూచి)
నిదురించుచుండె నీ । నెలత నేడేలనో
వదనముగాఢని । ద్రావస్థఁజెందె ॥నిదియే॥

మంధ—(కైకంజూచి) ఇదిగో ! ఈమె నిద్రించుచున్నది. సమీపించె దఁగాక. (సమీపించి) కైకా ! కైకా ! ఎప్పుడును నీకు నిద్రయేనా ?

కైక—(లేచి) ఏమి ! మంధరా ! ఇంతరాత్రివేళ వచ్చితివి ?

మంధ—ఇప్పుడేమంత పొద్దుబోయినది ?

కైక—ఎందుచేతనోగాని నిద్రాదేవి నన్ను నేఁడు త్వరగా నావహించినది.

మంధ—పాపము ! రేపుజరుగనున్న కార్యమునకుఁ గావలసినపను లన్నియుఁ బగతెల్లఁజేసి మిగులనలసియుంటివి కాఁబోలు !

కైక—రేపేమికార్యము ?

మంధ—అబ్బా ! ఎంతజాణవు ! రేపేమి కార్యమో తెలియదా ? పురమునిండ తాళములు తప్పెట్లు తెగమ్రోగుచుండఁగా నీకు నిద్రయెట్లువచ్చినది ?మనపురము నేఁడు అమరావతిని మించి యుండున ట్లలంకరించిరే ! ఇదేమియు నీకుఁ దెలియకుండనే యుండెనా ?

కైక—నిజముగా నాకేమియుఁ దెలియదు.

మంధ—నీనాథుఁడు నీకీవిషయమై యేమియుఁజెప్పనేలేదా ?

కైక—నాకేవిషయమును జెప్పలేదు. చెప్పినచో నీకుఁజెప్పకదాఁచెదనా ! నీకన్ననాకాప్తులెవ్వరు ?

మంథర—అవును. ఎందుకుచెప్పును ? పోనిమ్ము; నాకుమాత్రమేల, జరుగనున్నది జరుగకమానదు. నీకుఁదెలియకమానదు. ఇంతలో నేనుతొందరవడనేల ?

కైక—మంథరా ! ఎందుకీయనవసరమైనమాటలు! నాకేమియుందెలియదనిచెప్పితిని. ఆసంగతియేదోవినుటకు నాచిత్తము తత్తరపడుచున్నది.

మంథ—నీనాథుఁడు నీకుఁజెప్పకుండనే యీకార్యము జేయుచున్నాఁడా యని సంశయము గలుగుచున్నది.

కైక—ఏకార్యము ?

మంథ—ఏమున్నది. రేపు శ్రీరామచంద్రునకుఁ బట్టాభిషేకమహోత్సవముఁ గావించునఁట.

కైక—(సంతోషముతో) ఏమేమీ ! మంథరా ! శ్రీరామచంద్రపట్టాభిషేకమహోత్సవమా ! ఆహా ! నేఁడు కర్ణము లెట్టి పుణ్యమును నోచుకొన్నవోగదా! ఎప్పుడు శ్రీరామచంద్రపట్టాభిషేకమహోత్సవము గావింపఁబడునో, ఎప్పుడు నేను దానిని నయనానందకరముగఁ జూడఁగలుగుదునోయని వేచియుంటిని. నాకోరిక నేఁటికి ఫలించినది. నాకీవార్తవినిపించి శ్రవణోత్సవము గలిగించినందులకీ పచ్చలహారమున గైకొనుము.

(హారమిచ్చుచున్నది.)

మంథ—(పుచ్చుకొనక) ఈహారము నీవద్దనే యుంచుము. పరిచారిక నగునాకిట్టి యమూల్యాభరణమేల. (తనలో) రామచంద్రుని పట్టాభిషేకమని చెప్పినంతనే యీమెకు మితిమీరిన సంతోషము కలిగినది. ఈమె నాయుద్యమమున కంగీకరించునా

లేదాయని సంశయముగలుగుచున్నది. కానిమ్ము; ఇంతమా త్రముచేత నేను విడిచిపెట్టగాను. (ప్రకాశముగా) ఈవార్త నీకంతసంతోషదాయకంబుగ నున్నదా?

కైక—మంథరా!

తే. గీ. రవికులాంబుధిచంద్రుండు రమ్యగుణుఁడు
బుత్రులందఱిలోఁ బెద్ద పూతచరితుఁ
డట్టి శ్రీరామమూర్తి పట్టాభిషేక
మన్న నాకు సంతోషదాయకముగాదె!

మంథ—ఈమహోత్సవము నీకు సంతోషమేమోగాని నాకుమా త్రముగాదు.

కైక—నీవట్లు పలికెదవేల? రాజ్యార్హుఁడును సుగుణమూర్తియు నగు రఘునందనుని యభిషేకోత్సవము నీకును నాకునేగాక ప్రజలందఱకును సంతోషదాయకమేయని యెఱుంగుము.

మంథ—నీవు వట్టి బేలవు. అందుచేతనే యిట్లు పలుకుచుంటివి. ఈ యభిషేకోత్సవము నీకుఁ జింతఁగూర్చునుగాని సంతోష ము కాదు.

కైక—ఏమేమిా! ఇది నాకుఁ జింతఁగూర్చునా!

మంథ—సంశయ మేమున్నది? పోనిమ్ము! నీనాథునకుఁ దక్కినభా ర్యలకంటె నీయందను రాగ మెక్కువయని పలుకుచుందువు క దా, ఈయభిషేకోత్సవమును గూర్చి నీతో నెప్పుడైన బలికి యుండెనా? తెల్లవాఱినఁగదా కార్యము; ఇప్పటికైనఁ జెప్పి యుండెనా!

కైక—మంథరా! రాచకార్యముల తొందరలో నుండుటచేత మఱ చిపోయి యుండవచ్చును. అదియుంగాక నాతోఁ జెప్పిననేమి, చెప్పకున్ననేమి!

మంథ—రాచకార్య విషయముల తొందర కాదు. అస్తమానము కౌసల్యతో గుసగుసలాడుచు వచ్చుటకు తీరుబడి లేకపోవుటచేత. మఱియు నీతోఁజెప్పినచో నికార్యమునకు నీవేమి యంతరాయము గలిగింతువోయని తలంచి యుండెను.

కైక.—ఎంత వెఱ్ఱిమాటఁ బలికితివి. అసుగుణాభద్రుండగు రామభద్రుని యభిషేకమునకు నే నంతరాయము గలిగింతునా! నేనంత పాపచిత్తనా!

మంథ—నీవు పాపచిత్తవో పుణ్యచిత్తవో నాకుఁదెలియదు. నీకొంప మునుఁగుచున్నదను సంగతి నీకుఁ దెలియకున్నది. నీ తెలివియిట్లున్నది. ఇద్ది దినములనుండియు నీవు గడుసుదానవని తలంచితిని. సపత్నీసుతుఁడగు శ్రీరాముఁడు రాజగుచుండఁగా నివ్వసంతసింపుమంటివా! శ్రీరాముఁడురాజైనచో నివ్వు కౌసల్యచెప్పుచేతలలో నుండవలయును. భరతుఁడును నొకసేవకుఁడై యుండును. మిమ్ముఁదలఁచుకొన్న నాకెంతయు వగపుగలుగుచున్నది. నాచేతులతోఁ బెంచినభరతుఁ డొకరికి సేవకుఁడై యుండఁగా నేను కన్నులార జూచుచు నోర్వఁగలనా! నీకుఁ జేతనైనచో భరతునకుఁ బట్టంబుగట్టించుకొనుము. లేనిచో నీవందు పాట్లకు మితిలేక యుండును.

కైక—మంథరా! నీవెంతయు నజ్ఞానాబ్ధిలో మునిఁగిపోతివి. శ్రీరామచంద్రుని హృదయము నీవెఱుఁగవు.

[కైక పాడెడిపాట.]

మోహనరాగము - చాపుతాళము.

ప॥ యిటులాడగతగునా। ఇనుమంతయునీమదియోచింపక॥ యిటు॥

అ॥ ప॥ పట్టాభిషిక్తుండగుటకు । పావననాముఁడు రాముడుతగడని వచియింతువే॥ యిటు॥

ప్రథమాంకము.

పితృభక్తితత్పరుండు । పురజనులకు ప్రియాకరుండు
పుత్రులలో పూజ్యుండు । మాతృసేవమరువనివాడు' యిటు॥

తే. గీ. భరతుకంటెను నాయందు । భక్తిమిగుల
బూని చరియించునట్టి స । త్పుణ్యమూర్తి
తగఁడో యతఁడు రాజ్యము నేల । తమ్ములెల్ల
నతని సేవింపరాదొకో । క్షితితలమున.

తే. గీ. విద్యయందు బృహస్పతిన్ । విమలభక్తి
యందుఁ బ్రహ్లాదుమాసియించి । యలరుననుచు
జనులు నుతిసేతురా రామ । చంద్రు; నట్టి
వాఁడురాజ్యంబునేలగా । వలనుపడదా!

ఆతఁడీ సాకేతరాష్ట్రమే కాదు. పదునాల్గు లోకములను పాలింపఁదగిన సమర్థుఁడని యెఱుఁగుము, ఆరామచంద్రుఁ డెప్పుడును నసత్యమాడఁడు. శరణన్న వారిని విడిచిపెట్టఁడు. ఆతని సుగుణములఁ బొగడుటకు వేనోళ్ళచిలువకైనఁ దరముగాదు. బాలుఁడైయుండఁగనే గాధేయుని సవనముఁగాపాడి, యహల్యాశాపము వాపి, హరచాపమును ఖండించి జనకరాజతనూజను వివాహమాడినాఁడు. అట్టి శ్రీరామచంద్రుఁడు రాజగుటఁజూచి యెవ్వరు సంతోషింపక యుందురు?

ఉ. ఆరఘురామచంద్రుఁడు ధ । రాధిపులెల్లను భక్తిఁగొల్వ నీ
ధారుణికెల్ల నేతయయి । ధర్మముదప్పక యేలుగాదె; యిం
పారఁ బ్రజాళిచిత్తముల । నంచితమోదమునందఁ దమ్ములున్
జేరి భజింప సంతతము । శిష్టజనంబులు మెచ్చునట్లుగన్.

[మంథర, కైక పాడెడి డైలాగ్ పాట.]
కేదారరాగం - ఏకతాళము.

మంథ—ప॥ చాలుచాలునోబేల యీలీల బలుక పైవచ్చుసంగతి
దెలియక॥ చాలు॥

అ॥ ప॥ పలుమాటలింక నాకేల॥ చిరకాలమునుంచినీమోృల।
మెలగినదాన । నగుటనోచాన । నీమేలుదలచిపల్కి-
తిని॥ చాలు॥

కైక—ఆలకింపుము. నాకేమిభయము! నాప్రాణనాథుఁడునాపాలినుండ

మంథ—మేలుమేలు వెఱ్ఱిదాన! నీగర్వమింకచాలు ముప్పుగల్గు నీకు
ముందు॥ చాలు॥

మంథ—కైకా! నీవు వట్టిమూర్ఖురాలవు. లోకజ్ఞానము బాగుగా తెలి
యదు. రాజ్యప్రాప్తి యెట్టిమంచివానికైనను గర్వము గలుగఁ
జేయును. శ్రీరాముఁడు నృపతియైనచో భరతుని వనవాసిగఁజే
సితీరును. లక్ష్మణుండు రాముని నిరంతరమును సేవించుచునుం
డుటచేత నాతనికెట్టికీడును సేయఁడు. నీకాకౌసల్యదగ్గఱ సేవ
కావృత్తి తప్పదు. ఇంతకుమున్ను దశరథునకు నీయెడల నెక్కు-
వ ప్రేమకలదని గర్వింపుచుందువు. కావున, నీవు నామాటవిని
చేతనైనచో భరతునకుఁ బట్టముకట్టించుకొమ్ము.

కైక—(త-లో) ఈమంథర యెప్పుడు నాయభివృద్ధినిఁ గోరు
చుండును. ఈమెచెప్పుచున్న వాక్యములు సత్యములే. (ప్రకా
శముగా) మంథరా! రాజ్యార్హుండగు రామచంద్రునివిడిచి భ
రతుని రాజుగాఁజేయుమని నేనేవిధమునదశరథునిగోరుదును. అ
ట్లుగోరుదునేని జనులెల్లరును రాముని యభిషేకమునుజూడలేక
యసూయతచే నిట్లుజేసినని లోకులెల్ల నన్ను నిందింతురా! బ్ర
తికి యున్నంతకాలమే గాక, చచ్చినపిదపగూడ నన్నీనింద

విడువదు. ఇందుల కేమి సేయుదును. ఏయుపాయమును దోఁచ కున్నది.

మంథ—ఉపాయముల కేమి. నీవు నావలన నెఱుఁగఁదలఁచి యడుగుచుంటివిగాని నీకుమాత్రము దెలియదా! మున్ను శంబరునితో యుద్ధము సేయుటకు దేవలోకమునకు నీనాథుఁ డరిగినప్పుడు నీవుగూడ నాతనివెంటనరిగి యతనికి సహాయంబొనర్చినప్పు డాతఁడు నిన్ను మెచ్చి రెండువరము లిచ్చియున్నాఁడు. ఈసంగతి నీకు జ్ఞాపక మున్నదా!

కైక—ఈసంగతి నేను మఱచిపోయితినిసుమా! నీకెంతజ్ఞాపకమే!

మంథ—ఆవరములను నింతవఱకును నీవు నీనాథునియొద్ద గ్రహించి యుండలేదు. అయ్యవి యీసమయమున నక్కఱకు వచ్చును. మొదటివరంబు రాముని నరణ్యమునఁ బదునాల్గు వత్సరములు వసింపఁ బంపుమనియు, రెండవ వరమున భరతునిరాజుజేయు మనియుఁ గోరుము, సత్యవాక్పాశబద్ధుఁడై నీనాథుఁడు దీనికంగీకరించితీరును.

కైక—పొట్టివాండ్రకుఁ బుట్టెడు బుద్ధులందురు. నీతెలివికి మెచ్చితిని (ఎదుటఁజూచి) అడుగులచప్పుడు వినవచ్చుచున్నది. నాథుండు వచ్చుచుండెఁ గాఁబోలునీవరుగుము. ఇంక నేనా ప్రయత్నమున నుండెద.

మంథ—(నిష్క్రమించును.)

కైక—(తనలో) నేను కోపగృహము ప్రవేశించినఁగాని కార్యము ఫలింపదు.

(భూషణముల దీసి యొకమూలబడి యుండును.)

[దశరథుఁడు ప్రవేశమునఁ బాడెడిపాట]

కన్నడరాగం - టప్పా.

ప॥ యేమిా । యీ । అద్భుతము । యీభవనము కళాహీనమై
యుండ॥ యేమిా॥

అ॥ ప॥ హామాయగానున్న దే యిందెవ్వరుగాన రే॥ యేమిా॥
నామనోహారిణి ఆరమణీమణి
యీమాడ్కిఁ జేసి । యొందరిగెనయ్యా॥ యేమిా॥

[దశరథుఁడు—ప్రవేశము.]

దశ—(దిక్కులఁజూచి) ఏమిదీ!

తే. గీ. నన్ను వీక్షించినంతనే ♦ నవ్వుమొదము
తోడ నెదురుగా నేతెంచు ♦ తోయజాక్షి
రాకయున్న దదేమికా ♦ రణమొ నేఁడు

(తిరిగిచూచి)

మందిరంబున లేదేమి ♦ మందయాన.

(మందిరమువంకఁజూచి) సౌధమంతయు మిగుల వెలవెల బాఱుచున్నది. ఒక్క పరిచారికయైనఁ గానిపింపదు. ఒకవేళ కైక పరిహాసమునకై యెచ్చటనైన డాగియున్న దేమో! అట్లేయైయుండును. (ఇటునటుజూచి) ఇదిగో! భూషణములన్నియుఁ దీసివేసియిచ్చటఁ బడియున్నది. ఈమెమోము మిగుల కోపభావమును సూచింపుచున్నది. ఇట్లలుకవహించి పరుండియుండుట కేమికారణము! నెమ్మదిగా నీమెం జేరి కోపమును బాపెదఁగాక (కైకను సమీపించి)

మ. అలుకేల న్మదిబూనెదీవెయిట నీ ♦ యాజ్ఞావిధేయుండగాఁ
గలికీ కన్నులువిచ్చి చూచినను నీ ♦ కాప్యంబు లేమేమిమో

తెలుపంగాఁదగు వాని నెల్లనిపుడే ‡ దీర్ఘ నిశ్వాసమ్ములిట్టి
పలుమాటల్ బలికేమి నాహృదయ మబ్జాతాక్షి వీక్షింపుమా

తరుణీ! లెమ్ము. లెమ్ము. నీవు కోపించినచో దశరథుండొక్క నిమిష మైనఁ దాళఁగలఁడా! భార్యలందఱికన్న నిన్నుఁ బరమానురాగమునఁ జూచువానిని, తన మనోధనమంతయు నీయధీనముఁ జేసి వర్తించువానిని, నీకంటెఁ బ్రపంచమున నెక్కుడ యేదియు లేదని తలంచువానిని, నీవిధమునఁ గోపదృష్టితోఁ జూచుట తగునా?

తే. గీ. కోపమిట్టుఁ బూని నాపైనఁ ‡ గోమలాంగ
భూషణంబుల వర్జించి ‡ ముసుగుదాల్చి
పట్టె కటికి నేలపయిన ‡ బవ్వళించి
తేల; యిందుకుఁగారణం ‡ బేమి చెపుమ.

[కైక దశరథుడు పాడెడి డైలాగ్ పాట

బెహాగ్ రాగం—ఆదితాళం.

కైక—ప॥ చాలుచాలు నాజోలినీకేల నను ముట్టకు చేయిబట్టకు॥ చాలు॥

అ॥ ప॥ నాలలాటమున వి । రించి లిఖయించిన । వ్రాతను గూర్చి నేవిచారింపవలసెఁ । నాకు కోపమేమి

దశ—బాలా గుణజాలా యిదేల యీలీల విచారింపనేల గతమేమో త్వరగ దెలిపి నాదుమది కలత తీర్ప దయదలిర్పుమా॥

కైక—(లేచి) నాథా! నన్ను ముట్టవలదు. నాకెవ్వరిపైనను గోపము లేదు. మీపైనఁ గోపించుటకు మీరేమి చేసితిరి. నాకర్మఫలమిట్లున్నది. ఒకరి ననవేల! ఎవరు చేసికొనినకర్మము వారనుభవింపవలయునుగదా,

దశ—తరుణీ! నీసంతాపమునకుఁ దగిన కారణము జెప్పక యిట్లుపలి
కిన నేనేమనఁగలవాఁడను. ఏమర్మ్యతులైన నీకెగ్గుసలిపిరా! అ
ట్లు జేయుట కెవ్వరు సాహసింపరే ఒకవేళ నట్టిదేదైన ను
న్నచోఁ జెప్పుము. దండించి తీరెద.

తే. గీ. కోసలేశ్వరుపుత్రిక కోపమూని
నిన్ను దూషించెనా చెప్పు నిశ్చయముగ
ఆ సుమిత్రి నీయెడల నేమైన దూష
ణంబు సలిపెనా వినిపింపు నాతిమిన్న.

కైక—సన్నెవ్వరును దూషింపనులేదు. భూషింపనులేదు. అయినను
నాకీ యనవసరప్రసంగ మెందుకు. మీదారిని మీరు పొందు
పాపము మీరియ్యది కౌసల్యామందిరమని పొరబడి దారి
తప్పి వచ్చినారు. మీకొఱకై కౌసల్యామహాదేవిగారు నిరీ
క్షించి యుందురు. ఇప్పటికే చాలప్రొద్దుబోయినది. శీఘ్ర
ముగా దయచేయుఁడు. (ప్రక్కదిరిగిచూచి) ఎవరే అక్కడ
పరిచారిక! మహారాజుగారికి కౌసల్యసౌధమునకు దారిఁ జూపుము

దశ—నారీమణి! నేఁడు నీమాటలు క్రొత్తదారి నవలంబించినవి—

ఉ. నేరములేదు నాయెడల నీరజపత్రవిశాలనేత్రి; యీ
తీరున నేలవక్కదవు దివ్యకృపారస ముప్పతిల్లగా
సారమతిన్ ననుంగనుము చల్లఁగదెల్పుము నీదుకోర్కె నిం
పారఁగఁదీర్చు వాఁడను ద్వదాత్మను సంశయమంద నేటికిన్

కైక—అయ్యో! తీర్చకేమి-పుట్టి బుద్ధియెఱిఁగి నప్పటినుండియు నా
కోర్కెలన్నియుఁ దీర్చుచునే యున్నారు. ఏమియుఁ దీర్చనిచో
నింతదాన నగుదునా? శ్రీరామచంద్రుని పట్టాభిషేకమహో
త్సవమునుగూర్చి యావృద్ధసాధ్వియగు కౌసల్యతోడనే గుస
గుసలాడవలెనా. ఆశుభవార్త నాచెవినిఁబడఁగూడదా? నాచె

వులంతటి పాపమును జేసియున్నవా? ఆయభిషేకపువార్త విన్న నేను చింతింతునని తలంచితిరా?

దశ—ఓ వెఱ్ఱిదానా! ఇందుకానీకుఁగోపము. శ్రీరామపట్టాభిషేకము నెఱపుటకు నిన్ననే నిశ్చయించితిని. కొన్ని రాచకార్యముల తొందరచేతను, నభిషేకోత్సవమునకుఁ దగినప్రయత్నములు జేయుచుండుటచేతను నిన్న నీమందిరమునకు రాలేదు. ఇదిగో ఇప్పుడువచ్చితిని. అంతయేకాని మఱియొండుకారణమేమియును లేదు.

తే, గీ. చాన, రామాభిషేక సంతసమయమందు
నీవు చేయవలసిన దెంతో వేనికలదు
కోపముడుగుము నాపైనఁ గువలయాక్షి
రమ్ము; మాదరింపంగనన్ను రమ్ము రమ్ము.

దీనికైయింతయాగ్రహమేల! చాలుఁజాలు నీబేలతనంబు వెల్లడిఁజేసితివి.

కైక—అవునవును. సమయమువచ్చినప్పుడు మీరెల్లే బ్రతిమాలుకొందురు. మీహృదయము నేనెఱుంగనా! మధుపూరితవిషఘటము. ఇంతవఱకును నేమోయని భావించితిని. నేఁటికి మీహృదయము సంపూర్తిగాఁ గనుఁగొంటిని. ఏదియెట్లయినను మీచిత్త మసత్యమున కాలవాలమని మాత్రము నాకుఁదెలిసినది. పైకిమాత్రము దశరథుఁడు సత్యముదప్పఁడు” అని జనము లనుకొనునట్లు మాత్రముసంచరింపుచుందురు. అదియే మీదగ్గఱనున్న గొప్పగుణము.

దశ—తరుణీమణీ! నీవెప్పుడును యేదోలేనిపోని యాగ్రహముఁ గలిగించుకొనుచుందువు. కానిచో నావలనఁ గలిగినలోప మేమి? అట్టిదేదైననున్నఁ జెప్పుము. సవరించుకొందును.

కైక—లోపములకేమి! కావలసినన్ని; అన్నిటినిమించినయసత్య మొకటి మీహృదయమును నివాసముగాఁ జేసికొనియున్నది.

దశ—కేకయరాజపుత్రీ! నీవు నాచిత్తమును బరీక్షించుట కిట్లుపలుకుచుంటివిగాని నాచిత్తము నీకు మాత్రము తెలియదా! ఈదశరథుండెప్పుడైన నసత్యమాడెనా! ఆడునా?

తే. గీ. సూర్యవంశనృపులు పరి । శుద్ధచరితు
లనృతమాడరు సర్వరా । జ్యంబు ధనము
పోయిననుగాని నమ్ముమీ । పొలతిమిన్న
పలికెదేటికి నీరీతి । భావ్యమగునె.

ప్రాణములు బోవుపట్లనైనను రవికులీనులు ధర్మముఁదప్పివర్తింపరు. ఇదిముమ్మాటికిని నిశ్చయము, నీవు మాటవరుసకన్నంత మాత్రమున నీదశరథునిహృదయమునకుఁ గళంకమువచ్చునే.

కైక—ఎవరిమట్టుకు వారసత్యమాడమని చెప్పుకొనుట సహజమేకదా

దశ—నేనెప్పుడయిన నసత్యమాడియుంటినా! ఏదియైన నొకవిషయము వ్రేలుమడఁచిచెప్పుము. నిరంతరము రాష్ట్రజనులను గన్నబిడ్డలవిధమునఁ జూచుచు, ధర్మపథముఁదప్పక రాజ్యముఁ బాలించుచున్నాఁడను. శరణుబొందినవారిని రక్షింతునని కంకణము ధరించినాఁడను. ధర్మసత్యవ్రతముల కావాసమైన రవివంశమున జన్మమందినాఁడను. అట్టినన్ననృతవాదిగాఁ బలికిన నేమందును! పోనిమ్ము అట్టిదేదో చెప్పుము.

కైక—ఆలోచించుకొన్నచో మీకే తెలియును. నేఁజెప్పనక్కఱలేదు.

దశ—(ఆలోచించి) బుద్ధిపూర్వకముగా నేనెప్పుడైన నసత్యముబలికినట్టు నాకు స్ఫురించుటలేదు.

కైక—బుద్ధిపూర్వకము గాకపోయినచో మఱచియైన జేసియుందురా?

దశ—నాకేమియు జ్ఞాపకములేదు.

కైక—పోనిండు. నేను జ్ఞాపకము సేయుదునా?

దశ—అవశ్యము.

కైక—మున్ను మిమ్ములను దేవేంద్రుడు శంబరాసురునితో యుద్ధము సేయుటకుఁ దనలోకమునకుఁ గొనిపోయిన సంగతియైన జ్ఞాపకమున్నదా?

దశ—అయ్యో! జ్ఞాపకము లేకేమి! అప్పుడు నేను నిన్నుఁగూడ దోడ్కొనిపోయియుంటినిగాదా?

కైక—ఇఁకనేమి! ఏసంగతియు జ్ఞాపకము లేనట్లుమాత్రము పలుకుచుందురు. అచ్చట తీవ్రరణమొనరించుచుపట్ల మీరథచక్రములు నేల దిగఁబడనున్న యవసరమున......

దశ—అవునుసుమా? ఈసంగతి జరిగి యెన్ని సంవత్సరములో యగుటచేత మఱచితిని. ఇప్పుడు జ్ఞప్తికివచ్చినది. అప్పుడు నీవు రథచక్రములు నేలఁ గ్రుంగకుండ నీసామర్థ్యముచే నెత్తినావు. అవునా?

కైక—అప్పుడు మీరు నేనొనర్చిన కార్యమునకు సంతసించి నాకు రెండు వరములిచ్చియుండుట మాత్రముమఱచిపోయినారు కాఁబోలు!

దశ—అంతకంతకు వృద్ధదశకదా వచ్చుచున్నది! ఒకవేళ మఱచియే యుందును; నీవు జ్ఞాపకము సేయవచ్చును. ఇప్పుడు నీవు చెప్పినంతనే నాకుస్ఫురించినది. నిజమే నేనునీకువరములిచ్చినమాట.

కైక—వానిని నాకుఁదీర్చియుండిరా?

దశ—లేదు.

కైక—ఎందుచేత?

దశ—నీవుకోరియుండక పోవుటచేత.

కైక—అట్లుగాదు. కైక మరచిపోయినది; ఇంకనీవరములమాటయెత్త కూడదనియూరకుండిరి. ఇదిమీసత్యసంధతకుభంగముకాదా?

దశ—నేనీయలేదని చెప్పినచో నట్లగును.

కైక—పోనిండు. జరిగినదానికై యోచింపనేల. ఇప్పుడావరంబుల
ననుగ్రహింతురా?

దశ—తప్పకయిచ్చెదను. దీనికొఱకా నీవింత యలుకఁబూనితివి?

[దశరథుఁడు పాడెడిపాట.]

సింధుకమాచిరాగం-ఆదితాళం.

ప॥ ఇచ్చెదనోతరుణీ। నేనిడినవరంబులు నీమది మెచ్చఁగ॥ ఇచ్చె॥

అ॥ ప॥ ఇచ్చెదఁ గోరుజీవనంబైన యిచ్చెదఁ బ్రజలు మెచ్చఁగఁ
స్వచ్ఛమైన సూర్యవంశమందున జన్మించియనృతంబుబల్కి
మచ్చదెత్తునే। మత్కులమునకు। మచ్చదెత్తునే ముచ్చటతో॥

సీ. రమణిరో రేపు శ్రీ । రామపట్టాభిషే
కమహోత్సవంబగు । గాదె; దాని
నీక్షింపసకలప్ర । థ్వీశ్వరులరుదెంతు
రాశ్రమవాసులై । నట్టిమునులు
నాశీర్వదింపంగ । నతిముదంబునవచ్చె
దరు రేపు మనకు నం । దఱకుమిగుల
నానందసమయంబు । నందుచే నియభీ
ష్టముదీర్తు నీకేది । సమ్మతంబొ

తే. గీ. విమలరత్నహారంబులో । వెలకుమిగులు
చీరలో, మాడలో; మణి । శ్రేణియో; హ
యంబులో నేన్గులో మేల్ర । థంబులో స
తీనివహమో; మఱేమియో; । తెలుపుమబల.

కైక—నాథా! మీరు మాటకుమాత్రమిట్లు పలుకుచుంటిరిగాని నిజ
ముగా మీరు నాకిప్పుడు వరముల ననుగ్రహింతురా!

దశ—అందులకు సందేహమేమున్నది! పోనిమ్ము. నేనెప్పుడైన వరం బులనీయనని చెప్పియుంటినా!

కైక—అందులకు నేనన లేదు. అడిగినతరువాత నీయనని పలుకుదు రేమోయని నామనంబున సంశయంబు గలుగుచున్నది.

దశ—నీవు సంశయింపఁబని లేదు.

తే. గీ. సప్తవారాశులింక నా । జలజహితుఁడు
చల్లఁబడినఁ బ్రాణముబోవు । సమయమందు
నైన; నాడుమది యన్మతం । బాడదటవ
వేయు నేటికిఁ గోరుమ । భీష్టమేదొ.

ఈలఁ డెప్పుడును నొక్కమాటమీఁద నే వర్తించునని యెఱుంగుము.

కైక—మీమాటమీఁద నాకు నమ్మకము లేదు. కావుననిన్నిసార్లు అడుగుచున్నాను. మీరు నాకిప్పుడు వరములిచ్చు విషయములో బాగుగనాలోచించుకొని మాటనొసఁగుఁడు. తరువాత విచారించిన లాభముండదు. నన్నునిందించినఁ బ్రయోజనముండదు. చెప్పవలసిన సంగతులు ముందుగనే చెప్పుచున్నాను.

దశ—(తనలో) ఈకాంత వరములంగూర్చి యిన్నిసారులు నొక్కి వక్కాణించుచున్నందుకుఁ గారణము నూహింపఁజాలకయున్నాను. ఈమె యేమికోరునో కూడ దెలియకున్నది.

ఉ. ఇంతి! వృథాచలంబు వహి । యింపుచుఁ గోసలరాజపుత్రికన్
బంతముతోడ దాసిగను । బాగుగఁ జేయుమటంచుఁగోరునో
మంతుకు నెక్కినట్టి జన । మాన్యచరిత్రుల శిక్షసేయఁ గా
సంత విచారమందకను । సంతసమేర్పడఁగోరఁబోవునో.

ఏదియైనను దప్పదుగదా. ఏమోగాని నామనమొకింతి కలతఁజెందుచున్నది. ఈవరములమాట యీమె కిప్పుడే యేలజ్ఞప్తికిరావలయు!

కానిమ్ము (ప్రకాశముగా) ఓ కేకయరాజతనయా! నీశంకలు మాని కోరఁదలంచిన దేదో కోరుము. అనవసరమైన యూహలు గల్పించు కొనకుము.

కైక—వరములిచ్చుటకు సంసిద్ధులై యుంటిరా!

దశ—పదిసారు లేల యడిగెదవు. దీనికిఁగావలసినఁ బ్రియత్నము లే మున్నవి? నీవుకోరుటయు, నేనిచ్చుటయేకదా, దీనికింతయాలోచనయేల?

కైక—అట్లయిన నింక నడుగుదునా?

దశ—ఇంకను సంశయమేనా!

మ. తరుణీ పల్కెద రామసాక్షిగ నబద్ధంబేమియున్ లేదు; నీ
వరముల్ గోరుము దీర్తు నెట్టివయినన్ బల్మాటలింకేల; నీ
వరయంగాదగునాదుమానసము; దేహంబందుప్రాణంబులీ
ధరపైరాలిన రాలనిమ్మెపుడు సత్యస్ఫూర్తిరాజిల్లెడిన్.

కైక—(తనలో) ఇంకనీతఁడు తిరుగఁడు. రామునిమీఁద యొట్టు బెట్టుకొని కట్టుఁబడినాఁడు. (ప్రకాశముగా) నాథా! ఇంతగా మీరు చెప్పుచుంటిరిగానఁ గోరెదను.

దశ—నిస్సందేహముగఁ గోరుము. (తనలో) భగవంతా! ఈమె కోపమూని నాకు ముప్పువాటిల్లు వరములేవియుఁ గోరకుండఁ జేయుము.

కైక—ప్రాణేశ్వరా! మీరు సత్యము నిలుపుకొనువారనియు నాగ్రహమెఱుంగని వారనియు, నాకోరికఁ దప్పక దీర్తురనియుఁ గోరుచున్నాను. ఇదిగో! వినుఁడు. శ్రీరాముఁడు బదునాల్గువత్సరంబులరణ్యంబున వసింపఁబంపుటొకటియు, భరతునిరాజుగాఁ జేయుటొకటియు, నీరెండువరంబులును ననుగ్రహింపుఁడు.

దశ—హా! (మూర్ఛిల్లి లేచి) రమణి! నేను దశరథుఁడనేనా! నీవు కైకవేనా! ఏమి! రాముని నరణ్యములకుఁ బంపుటయా! ఈ మాటలు నిజముగా నీనోటనుండి వెలువడినవేనా! ఒకవేళ నేను కలఁగంటినా! ఈదారుణవాక్యము లేమి!

కైక—మీరుకలఁగనలేదు. మీరు దశరథులే. నేను కైకనే! మీరిచ్చెదరన్న వరంబులనే నేనిట్లుగోరితిని.

దశ—హా! కైక! నీకేమయిన మనస్సు కుదురుగా లేకపోవుట చేత నిట్లుగోరితివేమో? మరల నాలోచించుకొని కోరుము. కారున్న నీవేమి, సుగుణశీలుఁడు, ధర్మమూర్తి, సుకుమారశరీరుఁడు, పితృమాతృభక్తితత్పరుఁడు, నగు రాముని నరణ్యములకుఁ బంపుమని కోరుటేమి?

కైక—నాథా! నేనాలోచించుకొనియే యీవరములంగోరితిని. సత్యసంధులగు మీరు వీనిఁ జెల్లింపుఁడు.

దశ—ఆలోచించుకొనియే యిట్టి వరములఁ గోరితివా! ఎంతదారుణ మెంత దారుణము!

[దశరథుఁడు పాడెడిపాట]

హిందు—ముఖారిరాగం—ఏకతాళం.

ప॥ ఎంతటిదారుణమెంతటిదారుణమే । యీదురంతకోరిక॥యెంత॥

అ॥ ప॥ సుంతయైన కొంకుజంకులేక ! స్వాంతమందున్ యోచింపక
యింతటికర్ణకఠోరకోరికఁ గోరనాలుకెట్లాడెనే పాపీ
సంతతమాతృభక్తితత్పరుఁడు సద్గుణుండు శ్రీరామచంద్రుండు
కాంతారంబుల జరింపవేడుకా ! కైకా ఘనపాషాణమతీ॥
యెంత॥

తే. గీ. రాజ్యపరిపాలనార్హుండు రమ్యగుణుఁడు
మాతృపితృభక్తిపరుఁడు సన్మాన్యచరితుఁ

డట్టిరాము, నడవులకు | నంపుమంచుఁ
గోరఁగాఁ జెల్లునే నీకుఁ | గుందరదన.

సీ. బాలుఁడైయుండియే | బలశౌర్యములఁజూపి,
గాధేయుయాగంబు | గాచినాఁడు
పతిశాపవశమునఁ | బాషాణమైనట్టి,
వనజాక్షిశాపంబుఁ | బాపినాఁడు
హరునిచాపముఁ ద్రుంచి | యఖిలరాజులుమెచ్చ
నవనిపుత్రినిఁ బెండ్లి | యాడినాఁడు
నేలఱేఁడులనెల్ల | దూలించిమించిన
పరశురాముని భంగ | పఱచినాఁడు

తే. గీ. ముగురతమ్ముల సమదృష్టిఁ | బ్రోచువాఁడు
నాశ్రితుల నెప్డు రక్షించి | యలరువాఁడు
వాఁడు శ్రీరామచంద్రుండు | పాడియగునె
వాని వనముల కంపంగ | వారిజాక్షి.

మఱచిపోయి యిట్లు గోరితివని నేను తలంచుచున్నాను.

కైక — నాథా! ఇందులో సందియమేమియును లేదు. ఈవరంబులఁ జెల్లించి మీసత్యమును నిలుపుకొనుఁడు.

దశ — అక్కటా! కైక! ఇట్టి దారుణపుకోరికఁ గోరుటకు నీచిత్తమెట్లు సమ్మతించినది. ఇట్టికోరికఁ గోరుటకు నీకు బుద్ధిపుట్టినదని నేను తలంపను. నీకెవ్వరో దుర్బోధచేసి యుందురు. కానిచో నీవెన్నఁడైన శ్రీరామున కెగ్గు దలంచితివా! శ్రీరాముఁడన్న నాకు భరతునికంటె నెక్కువవాఁడని నీవప్పుడప్పుడు నాతోఁ జెప్పుచువచ్చితివే. అట్టిచో నీవు నేఁడిట్లుకోరుట వింతగా నున్నది.

తే. గీ. తల్లికౌసల్యపైకన్న । నుల్లమందు
ప్రబలభక్తినిఁజూపు నీ । పైనవాఁడు
వానివనవాసిగాఁజేయ । వాంఛయేల
గోరుమింకొక్క వరమును । కోమలాంగి.

నీకుఁగోరుటకు వరములే లేకపోయెనవా !

కైక—నాథా ! ఇందుకనే మిమ్ములను నాలోచించుకొని మాటనిమ్మని చెప్పితిని. పోనిండు. ఇప్పుడుమించినదేమున్నది. వరంబుల నీయనని చెప్పుఁడు

దశ—నన్నసత్యమునకుఁ బాలుపడుమందువా !

కైక—దానికి నేనేమిచేయుదును ?

దశ—రామవనవాసమేగాని నీవుమఱియొకవరము పలికిరాదా !

కైక—నాకదియే కావలసినది.

దశ—అక్కటా ! ఎంతకఠినాత్మురాలవు శ్రీరామచంద్రుఁడు నీకేమియపకారము జేసినాఁడు. నీకు భరతుఁడన్నను రాముఁడన్నను నొక్కవిధమేకదా. అట్టిచో నాతని కెగ్గుచేసినందువలన నీకేమి లాభమేమున్నది. లోకము నిందించుననియైనఁ దలంపక యిట్టి కోరికగోరితివే.

ఉ. కేకయరాజు నెంతయును । కీర్తనసేయఁగ వచ్చుగాన నీ
వేకరణిఁ జనించితివి । యిట్టిగుణంబులతోడ వానికిఁ
బ్రాకు లభించితీవుమఱి । నాదగు పూర్వపుకర్మచేత; న
య్యో కృపలేక రాఘవుని । నుగ్రవనంబుల కంపఁగోరెదే.

ఎవరైనను నమూల్యాభరణంబులడిమ్మనుదురు. దుకూలంబులడిమ్మందురు. లేక మఱియేయభీష్టములైన వాంఛింతురు. అంతియేగాని యిట్టికోరికఁ గోరినవారిని నేను కనివినియుండలేదు. ఇట్టిబుద్ధి నీకుమాత్రమే పుట్టినది.

తే. గీ. తరుణిరో యింతకోపంబు । దాల్చియిట్టి
వరముగోరగ నీకు భా । వ్యంబుగాదు
ప్రాణమిమ్మన్న నిచ్చెద । రామచంద్రు
వనములకు మాత్రమేను పం । పంగఁజాల.

శ్రీరాముని బాసి నేనొక్కనిమిష కాలమైనను జీవింపఁజాలను. అతఁడే నాప్రాణము. అతఁడే నాతోడునీడ. అతఁడేనాదైవము. వేయేల ! నాకీలోకమంతయు నాతని తోడనే యున్నది. కైకా ! నామాట వినుము. రాముఁడు నిచేరక్షింపబడఁ దగినవాఁడు. నీవేదికోరిననదియొసంగెద. శ్రీరామవనవాసవాంఛ మాత్రము మానుము.

కైక—నాథా ! ఎందుకీసంతాపము. వరంబులు లేవనినచో నొక్క మాటతోఁ బోవునుకదా !

దశ—అయ్యో ! మారామమూర్తిని రక్షింపవా ! ఇంత నిర్దాక్షిణ్యమా ! రాముని విడచి నేనెట్లు జీవింతును ! తండ్రి ! నీకుఁ బట్టాభిషేకము జేయుదునని చెప్పిన యీనోటితో వనవాసమునకుఁ బొమ్మని మారాఘవునితో నెట్లు చెప్పుదును ! కైకా ! నా ప్రార్థన వినవా ?

సీ. తరుణిరో నాదు ప్రా । ర్థన మాలకింపుము
శ్రీరాముఁడడవికిఁ । జేరనేని
నాదు దేహమునఁ బ్రా । ణములు వోవుటనిశ్చ
యంబు కృపంబూని । యతనిగావఁ
గూడుము; భరతునే । వేడుగా నొనరింతు;
నీయభీష్టముదీర । నిక్కముగను
నీపాదసేవలకే । జేయుదు రామచం,
ద్రుండు పురంబున । నుండునటివ

తే. గీ. యింతమాత్రంబు దయజూడు మితని, వేడ
రాదుగాని యిదిగోనాక రముమోడ్చి
వేడుచున్నాను రాముపైఁ బ్రేమఁజూపి
నాదుప్రాణముల్ నిలఁబెట్టు నాతిమిన్న.

(బ్రతిమాలును)

[కైక దశరథుడు పాడెడి డైలాగ్ పాట]

బెహాగ్ రాగం—ఏకతాళము.

కైక—ప॥ యికచాలుఁనిక జాలులే। యీబ్రతిమలాడుట॥

అ॥ ప॥ సకలమెఱిగినవారు మీరుయెంతకైన తగుదురు ॥యిక॥

నేకోరినవరద్వయము। వేరేయాలోచింపక
నాకొసంగి మీసత్యముగాచుకొనుడు మాటలేల॥

దశ—ఛీ కఠినచిత్తా నీచురాల నాకొంపమంటగలపనెంచితివా
యించుక యోచింపక
నాకేలదాపురించినావే। రాకాసివే
లేకున్న। లో' కైక। పూజ్యుని। రాముని అడవుల। పాల్
జేయు। మందువే
యీఖడ్గము। చేనిన్నిదె। ఖండించెద। పాపినీ॥

కైక—నాథా! మీరెంతకైనను దగినవారు. ఈబ్రతిమాలుట యెం
దుకు? ఇచ్చెదరా, నేగోరినవరములిచ్చి సత్యసంధులనిపించు
కొనుఁడు. లేదేని మీయిష్టము.

దశ—హా! ఎంత పాపాత్మురాలవు. విరించి నీహృదయమును పాషా
ణముతో నిర్మించియుండనోపు. రవికులము మంటగల్పుటకు నీ
వు నాకుదాపురించితివి.

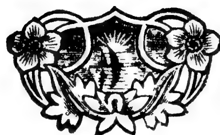
(రామునుద్దేశించి).

శా. రారారాఘవ! నాయనా యిఁకను నే రమ్మాయటంచున్నినున్
జేరంబిల్చి వనాళికేఁగఁదగురా శీఘ్రంబుగా నంచు నే
నేరీతిన్ బలుకంగలాఁడఁ దనయా యేమందు నిద్రానికిన్
హా! రామా! వనిఁ జేరఁగాఁ జనదె రా! మా రామ! శ్రీరాఘవా!

(మూర్ఛిల్లును.

(తెరవాలును.)

ఇది ప్రథమాంకము.

శ్రీ

పాదుకాపట్టాభిషేకము.

ద్వితీయాంకము.

రంగము — కైకమందిరము - దశరథుఁడు మూర్ఛమునిఁగి యుండును - కైక ప్రవేశము]

కైక — (తనలో) ఈతఁడింకను మూర్ఛనుండి లేవలేదేమి చెప్పుమా!

[తెరలో]

మహారాజా! పట్టాభిషేకలగ్న మాసన్నమగుచుండెఁ గావున మిమ్ముఁ ద్వరగా రమ్మని వసిష్ఠులవారు చెప్పుచున్నారు.

కైక — (ప్రక్కఁ జూచి) ఓహో! సుమంత్రుఁడా యేమి! సుమంత్రా! నీ వరిగి సత్వరముగా శ్రీరామునితోఁ దండ్రియాజ్ఞగా నేను దెలిపితినని చెప్పి యిక్కడకుఁ దోడ్కొనిరమ్ము.

[తెరలో చిత్తము.]

కైక — (తనలో) శ్రీరాముఁడు వచ్చులోపుగ నీతఁడు మూర్ఛనుండి లేవఁగలఁడు.

శ్రీరామలక్ష్మణసీతలు ప్రవేశము.

శ్రీరా — (లక్ష్మణునిఁజూచి) తమ్ముఁడా! తండ్రిగారియాజ్ఞగా కైకమ్మగారు నన్నెందులకోపిలిచినారని సుమంత్రుఁడు చెప్పెనుగదా? ఇప్పుడు మనమామె యాశీర్వచనలాభముఁగూడఁ బడయఁగలుదుము — (ఇంచుకనడచి) ఏమిది! మందిరమంతయు నిశ్శబ్దము

గ నున్నది. మనరాకఁ దెలుపుటకయినఁ బరిచారకులెవ్వరును లేరే. కానిమ్ము మనమేమి పోవుదము—(వాల్గనుగులువైచి) లక్ష్మణా! తండ్రిగారింకను నిద్రించుచునేయున్నవారు. ఇంక ను లేవలేదేమోకదా—(సమీపించి) ఈయన మొగము మిగు ల దీనత్వము వహించియున్నది. కన్నులవెంట నీరుగూడ గారు చున్నది. ఇందులకేమికారణమైయుండునో.-(కైకనుసమీపించి) అమ్మా! నమస్కారము.

[రాముఁడు ప్రవేశించి పాడెడిపాట]

కన్నడరాగము-ఆదితాళం

ప॥ కైకేయి తల్లీ వందనమిదె

అ॥ ప॥ కైకొని నాప్రార్థన యాలింపుమా
నీకొమరుఁడనేగానా జననీ॥ కైకే॥
యేకారణమున । మాజనకుండు
మేల్కొనకుండె । నింతవరకుహా॥ కైకే॥

తే. గీ. నన్నుఁజూచినతోడనే యన్న! రామ!
వచ్చితేయంచుఁ జేరంగ వచ్చు; తండ్రి
నిదురలేవంగ లేదేమి నేఁడు; దేహ
మందు నారోగ్యమెకదా యమ్మచెపుమ.

నారాకవిన్నంతనే యెంతయో సంతసించుచు నామ్రొక్కుఁగైకొని యాశీర్వదించునే! అట్టితండ్రి యిట్లింకను నిద్రించుచున్నాఁడేమి?

తే. గీ. తల్లిరో! నేఁడు నన్ను నీ ధరణికెల్లఁ
బట్టభద్రునిఁ జేయ భావమున నెంచెఁ
గాలమాసన్నమగుచుండెఁ గాని తండ్రి
నిదురలేవఁగ లేదేమి నిజముదెలుపు.

(పరికించి) ఈతనికన్నులవెంట బాష్పజలములు గాఱుచున్నవి. మోము నందు మిగుల దీనభావము గన్పట్టుచున్నది.

తే. గీ. తండ్రిశాసనమెప్డు తలనుదాల్చి
సంచరింపుదు; నట్టిచో జనకుమదికి
నాగ్రహము గల్గునట్టి కార్యంబునేది
యైనఁ జేసియుండనుగదా యమ్మచెపుమ.

మాతండ్రిగారి కాగ్రహమువచ్చు కార్యము నేనెన్నఁడును బుద్ధిపూర్వకముగాఁ జేసియెఱుంగను. అట్టిదేదైన నున్నచోఁ జెప్పితివేని సవరించు కొందును.

కైక—వత్సా! శ్రీరామచంద్రా! పితృభక్తియందు నీకెవ్వరును సాటి గారు. ఒకరితో నిన్నుఁబోల్చుటకు వీలులేదు. నీవెప్పుడును జనకునియెడల నవిధేయుఁడవై వర్తింపలేదు. నీవు చేయరాని కార్యమేమియుఁ జేసి యాయనకు నాగ్రహము గలిగించియుండలేదు.

శ్రీరా—అట్లయిన నేను గొంతవఱకు ధన్యుఁడనే. కాని యీయన యేదియో మనోవేదనఁ బొందినట్లున్నాఁడు. అది తెలియక పోవుటచేతఁ గడుపులోఁ జేయివెట్టి కలఁచినట్లున్నది—తల్లీ! దీనికిఁ గారణము కృపాంతరంగవై నీవు చెప్పుదువా!

కైక—ఆకారణమును నీకుఁ జెప్పలేక నే వారట్లుపండియున్నారు.

శ్రీరా—పోనిమ్ము. తల్లీ! నీవుచెప్పి నాహృదయసంతాపమును బోఁ గొట్టరాదా.

కైక—అందులకుఁ గారణము చెప్పిన నీకు. సంతాపముగలుగునేమో యని సందియమందుచున్నాను. నీతండ్రిగారి యాజ్ఞననుసరించి నీవొక దుర్భరమైన కార్యమును జేయవలసియున్నది. అందులకు నీవేమందువో.

శ్రీరా—

చ. జనకుని యాజ్ఞయైన విను ¦ సంద్రమునందునఁ బైన జొత్తు; స
జ్జనములు మెచ్చునట్లుగను ¦ సర్వధరాతలరాజ్యలక్ష్మి నీ
మనమున నెంచుకేనియును ¦ మానము బూనక వీడువాఁడ; నిం
కను బలుకంగ నేమిటికి ¦ కాయము నైనను బాయఁగల్గుదున్.

అమ్మా! నాతండ్రికొఱకెట్టి కార్యము జేయుమన్నను జేసెదను. తండ్రి యభీష్టము దీర్పని పుత్రుని జన్మ వృథాకదా. ఇంక నీవు సంశయింపక యది యెట్టిదో చెప్పుము వినుటకు నాచిత్తము తత్తఱపడుచున్నది.

కైక—కుమారా! నీవట్టి పితృభక్తి తత్పరుండవని నే నెఱుంగుదును. మున్ను మీతండ్రిగారొకసమయమున శంబరాసురునితోఁ బోరుటకిందుఁడు పిలువగా దేవలోకమున కరిగినారు. ఆసమయమున నేనుగూడ వెంటనరిగితిని. ఆయుద్ధమున నేను మీతండ్రికి సహాయమాచరింపఁగా నాయందు గరుణించి రెండు వరంబులిచ్చియున్నారు. వానిని నేనిప్పుడు దీర్పుమని యడిగితిని.

శ్రీరా—మాతండ్రి యందులకు నిరాకరించెనా యేమి?

కైక—లేదు లేదు. పాపము. ఇచ్చిరి.

శ్రీరా—అట్లయినఁ దండ్రికీచింత యెందుకు?

కైక—ఆవరంబులు నిన్నుఁ గూర్చియున్నవి

శ్రీరా—ఆవరంబులు నే నెఱుంగఁ దగుదునా!

కైక—ఈకథకుఁ బ్రధానపాత్రివు నీవే. నీవు వినకున్న నెట్లగును. నేఁ గోరిన వరములలో నొకటి నిన్ను బదునాల్గువర్షంబు లరణ్యంబున వసింపఁ బంపుమనియు, రెండవది భరతుని రాజుగాఁ జేయుమని గోరితిని. ఈసంగతి నీకుఁ జెప్పఁజాలక తండ్రిగారిట్లున్నారు

శ్రీరా—(నవ్వి) ఇదియా మాతండ్రిసంతాపమువకుఁ గారణము! ఇందు దండ్రి చింతింపవలసిన యవసరమేమియును లేదే.

చ. జనకునిశాసనంబు; ముని ॥ చంద్రులసేవలసేయుముంకి; య
వ్వనములఁగోవలన్నిగుల ॥ వత్సరము ల్పదునాల్గునుండఁగా
జనుమటఁ; తండ్రిసత్యమును ॥ జక్కఁగఁగావఁగ నోచినట్టి యా
తనయునిభాగ్యమేమనుదు ॥ తల్లిరో ? దీనికి శంకయేటికన్.

అమ్మా! నీయభీష్టముఁ దీర్చుటయుఁ దండ్రిగారి సత్యవ్రతమునుగాపాడుటయు నాకువిధిమైయున్నది. ఇదినాకు మహాసంతోషమునకుఁ గారణముగాని సంతాపమునకుఁగాదు.

సీ. త్వదభీష్టముందీర్ప ॥ దండ్రిసత్యముగావ
వనులందుబదునాల్గు ॥ వత్సరములు
వసియింపఁగాఁబోదు ॥ భరతుండుభూమికి
బట్టాభిషిక్తుండై ॥ బఱగఁగలఁడు
తండ్రియాజ్ఞనుదాల్చి ॥ ధరణిరాజ్యమువాసి,
వనికేగెశ్రీరామ ॥ భద్రుఁడంచు
బ్రజలాడుమాటల ॥ వలనగల్గెడికీర్తి
శాశ్వతంబైయుండు ॥ జ్మాతలమున
తే. గీ. చాలదాయని నాకును ॥ మేలుగూర్ప
నస్థిరంబైనభాగ్యభో ॥ గ్యంబులేల
సంపద లవేల భవ్యరా ॥ ష్ట్రంబులేల
తండ్రియాజ్ఞను మౌళిపైఁ ॥ దాల్చుకన్న.

నాభాగ్యవశమున నాకీవనవాసము తటస్థించినది. ఇందుకు నీవావంతయుసంశయింపఁబనిలేదు.

కైక—నాయనా !

ఉ. పుత్రుఁడవన్ననీవె పరి ॥ పూర్ణగుణాఢ్యుఁడవీవు సజ్జన
స్తోత్రుఁడ వెవ్వరిట్లు పరి ॥ శుద్ధమనంబునఁ దండ్రియాజ్ఞకై

ధాత్రినిసర్వసంపదల ॥ దద్దయువీడి వనాళినుండ నే
మాత్రము సన్మతించిరి కు ॥ మారనినున్నతి ఝుంపఁ జెల్లదే.

నీవునాకుఁదనయుండవగుటంజేసి వినుతింపఁగూడదు. నీవెక్కడనున్నను శుభము కలుగుగాక ! యని సర్వదాయాశీర్వదించుచుందును. తండ్రీ! లోకముననున్న పుత్రులందఱును బుత్రులుగారు. పుత్రశబ్దము నీయం దేవర్తించుచున్నది.

లక్ష్మ—(కోపముతో) అన్నయ్యా ! ఇక్కడకుఁ దెలిసినది. ఆమెయేదియో చెప్పినది. నీవు వింటివి. రెంటికినిసరిపోయినది—ఇప్పటికి సంగతియంతయుఁ దెలిసినదిగదా ! వినవలసినదంతయు వింటిమి. ఇంకేమి కావలెను ?

చ. తనకొమరున్ నృపాలునిఁగఁ ॥ దప్పగజేయు వరంబులిమ్మనన్
మనమునఁ శంకఁబొందకను ॥ మానవనాథుఁడు నీయఁజెల్లునే
వనితయునిన్నుగానను ని ॥ వాసముసేయఁగ బంపనెంచునే
యనుజ! యసూయకాదె యిది ॥ యందఱు మెత్తురెయట్టిచేతకున్.

ఈమెకు మనజనకుండు వరంబులిచ్చియుండిన నుండుగాక. ఇట్టివరంబులుకోరఁదగునే. ధర్మవర్తియు, సత్యమూర్తియు, గురుభక్తితత్పరుండవును, నిష్కల్మష హృదయుండవును, నగునీకపకారముసేయనెంచుట యీమెకు ధర్మమా ! దీనివలన నీమెకుఁ బ్రయోజన మేమియున్నది ? (ఇంచుక యూరకుండి) ప్రయోజనములేకేమి ? భరతుఁడురాజగుటయే ప్రయోజనమని తలంచినది.

చ. భరతుని రాజుఁజేయుమని ॥ పార్థివు వేఁడిన వేఁడుగాక; యీ
నెరగున గాననంబులకు ॥ దివ్యచరిత్రుని నిన్నుఁబంపఁగాఁ
దరుణివరంబుగోరఁగనుధర్మమె; గోరునుగాక; తండ్రియే
సరఁగినొసంగె వీనిని వి ॥ చారముసేయక తెల్పు మగ్రజా.

అదియట్టుంచుము. ఎప్పుడో శంబరాసురయుద్ధము జరిగినదఁట. అప్పు డీమె యాయనకు సాయమొనర్చినదఁట. అందులకీయనవరములనిచ్చి నాఁడఁట. ఈవరంబులనుగూర్చి యామెకును యాయనకునుదప్ప మఱి యెవ్వరికిఁదెలియును. ఈవరములనొసంగుటకుఁ దప్పినచో ననృతదోషము సంభవించునఁట. నిండుపేరోలగంబునమండి యనేకప్రజలును మునులును రాజులును జూచుచుండఁగా నిను రాజుగాఁజేసెదనని పలికి, యిప్పుడిట్లుసేయుట యధర్మముకాదా. దీనికి నీవేమందువు? ఇదియంత యు నీకుసమ్మతముగానుండునేమోగాని నాకుమాత్రముగాదు.

మ. భరతుండేక్రియ నేలనేలునిఁక భూ పాలుండు నేఁభంగినీ
వరముల్ కైకకొసంగు; నామెయెటు నిన్ బంపింపఁగానెంచుభీ
కరశార్దూలనివాసభూమి కకటా కానిమ్ము; వీక్షింతునిన్
ధరణీపాలునిఁగానొనర్చి యిపుడే తథ్యంబుగా రాఘవా.

శ్రీరా.—తమ్ముఁడా? ఏమినీవెఱ్ఱి. నీవెవ్వరిపైనఁ గోపముఁజూ పెదవు.

శా. ఆకైకాసతినీకుఁ దల్లియగుఁగా దా! యన్నయాఁగాదెనీ
కాకాంతామణపుత్రకుండు, భరతుం డయ్యారె యేమందుసీ
త్మాకాంతుండును దండ్రియా నుగద; నీ శౌర్యంబునెవ్వారిపై
లోకుల్ గాంచిహసింపఁజూతురిదిఁక నా లోచింపుమా లక్ష్మణా.

తే. గీ. గురుజనంబులదూషించెఁ గుమతియగుచు
ననుచు వాడవాడలజను లాడునట్టి
నిందకొడిగట్టదలఁచితే డెందమందు
చాలుచాలును కోపంబు శాంతిగనుము.

సీ. గుణమండితుండవై కొమరారునీవిప్డు
పట్టభద్రుండవై ప్రజలనెల్ల

ధర్మంబుఁదప్పక । ధాత్రీశ్వరుల్ నుతి,
యింపనేలుదువని । యెంచియుండ
కైకవరమ్ములకుఁ । గాను రాజ్యమువాసి,
యటవీస్థలంబుల । కరుగుచుండ
నీసేవకుండనై । నెగడు నేనిదిచూచి
యొక్కింతయైనను । నోర్వఁగలనె

తే. గీ. యొక్కరీయఁగనేల నీ । కుర్విరాజ్య
పీఠముననిన్నుఁగూర్చుండఁ । బెట్టువాఁడ
నడ్డమెవ్వరు వత్తురో । యరసివారిఁ
గఱకుఁగరవాలమున నేను । నఱికివైతు.

అన్నయ్యా ! సంశయింపకరమ్ము. జాగుచేసినందువల్ల ప్రయోజనము లేదు.

తే. గీ. మౌనవసిష్ఠుండు బెట్టిన । మహితలగ్న
మందె; ప్రజలెల్ల మిగులయా । నందమంద
విమలసాకేతపురసింహ । పీఠమందు
నిన్నునాసీనుఁ జేసెద । నిశ్చయముగ.

ఇందుల కెవ్వరడ్డమైనను వారిని నాఖడ్గంబునకు బలిగా నొసంగెద.

శ్రీరా—లక్ష్మణా ! ఇంక నీకోపంబుఁజాలింపుము. నీకు నాయందు దృఢమైనభక్తియున్నదని నాకుఁదెలియును.

దశ—(మూర్ఛదెలిసి) కుమారా! లక్ష్మణా! నేను యవివేకిని. అసత్యప్రధానవక్రచేతస్కుఁడను; అజ్ఞానిని; కుటిలచిత్తుఁడను, పాపసంభవుఁడను, దుష్టచరిత్రుఁడను, దుర్మార్గుఁడను.

తే. గీ. రవికులధ్వంసమునకునై । భువినిజన్మఁ
గాంచినట్టిపాపాత్ముఁడఁ । గాకయున్న

వనములకుఁ బంపుకొందునే ? వనితకొఱకు
కన్నకొడుకును నన్నులోఁ ? గంబుదిట్ట.

తే. గీ. సంశయంబేల లక్ష్మణా ? సాహసుఁడవు
నీవె; పాపచరితుని న ? న్నిట్టెచంపి
పుణ్యమునుగట్టుకొమ్మికఁ ? బుణ్యమతిని
దనయువనవాసగమనంబుఁ ? గనులఁజూడ
కుండునట్టి భాగ్యంబునా ? కుండఁగాక.

(లక్ష్మణునిదగ్గఱకుఁబోవుచున్నాఁడు.)

శ్రీరా—(తండ్రినిఁబట్టుకొని) తండ్రి!

తే. గీ. సాహసమునిట్లు సలుపంగఁ ? జనునెనీకుఁ
గోపమునలక్ష్మణుఁడను ప ? ల్కులకునలుగ
వలదు; బాల్యచాపలమునఁ ? బలికెఁగాక
తప్పుమన్నించిబ్రోవు ని ? తనయుఁనిని.

లక్ష్మ—(దశరథుని పాదములపైఁబడి) తండ్రీ! నిన్ననిండుసభయందు శ్రీరామచంద్రపట్టాభిషేకమహోత్సవము నేఁడుజరుపుదునని చెప్పియుండి నేఁడిట్లగుటచేతను, దల్లియగు కైక యిట్టిదారుణమైన వరంబులఁ గోరియుండుటచేతను, రామచంద్రునిపైనున్న భక్తిచే నావేశింపఁబడినవాఁడనై మొదలుదెలియకయట్లువెఱ్ఱివానివలె నేవేవోమాటలఁ బ్రేలితిని. నన్నుక్షమించికృపాదృష్టి నవలోకింపుము.

దశ—(లక్ష్మణునిలేవనెత్తి) వత్సా! లెమ్ము! నీవలన నావంతయు లోపములేదు. ఈజడమతి, ఈమోహాంధుండు, ఈపాపరతుఁడు జగంబున జీవించినను జీవింపకపోయినను నొక్కటే.

మ. వనితామోహనిబద్ధమానసుఁడనై ? భావింపకొక్కింత స
జ్జనమాన్యుఁ రఘురాముఘోరవనవా ? సంబుం దగం జేయఁగా

బనుపఁ జూచితి నెంతకూ్రరమతినో ? పా్రరబ్ధమేమందురా
(రామునిఁజూచి)
తనయా ! రాఘవ ! యేమిసేయుదునురా ? ధర్మంబుయోచింపరా.

శ్రీరా—తండ్రీ ! ఇంకనీవిచారముడుగుము. తల్లియభీష్టమును నీసత్యమును గాపాడుట నాకు విధియైయున్నది.

మ. భవదాజ్ఞన్శిరసావహించి వనిలో ? వాసంబునుఁ జేయఁగా
భవుకపీ్రతిని నేఁగువాఁడ నిపుడే ? పల్కాటలింకేల నీ
భువికిన్దల్లివచించినట్లు భరతుఁ ? బృథ్వీశుఁగాఁ జేసి సౌ
ఖ్యవిధిఁ గాలము వెళ్ళదీయుమిటు నా ? కైయేలచింతింపఁగన్

నన్నుఁగూర్చి నీవేల చింతించెదవు. పదునాల్గువర్షములును నరణ్యమున గడపివచ్చెదను.

తే. గీ. వలయుకోర్కెలఁదీర్చును ? భరతుఁడెపుడు
నాకు మారుగ సేవించు ? నవ్యభక్తి
లక్ష్మణుఁడు నిన్ను మిగులయా ? హ్లాదమొసఁగఁ
గలఁడు శతు్రఘ్నుఁడింక జిం ? తిలఁగనేల.

నేనరణ్యవాసముననున్న తఱిని నేనింటలేనికొఱఁత వీరుముగ్గురును దీర్చుచుందురు.

దశ—వత్సా ! రాఘవా ! జ్యేష్ఠుండవగు నీవుండఁగా భరతుఁడా రాజగుట ! అయ్యో ! ఎంతదారుణము.

సీ. నిను సందుసభలోన ? నిఖిలరాజన్యులు
వీక్షింపుచుండంగ ? వేడ్కతోడ
రాఘవా ! రమ్మ శ్రీ ? రామచంద్రా రమ్మ
రమ్మంచు నన్నుఁ జే ? రంగబిలిచి
యుపవాసదీక్షను ? నుర్విపుత్రికతోడ
గైకొమ్మ; రేపు నిఁ ? క్ష్మాధవునిగ

జేయువాఁడనటంచుఁ జెప్పిన యానోట
నిపుడు వనంబుల కేగుమంచుఁ

తే. గీ. బలుకుచుంటిని నానోరు పగిలిపోన
రామ! రామభద్రా! రఘు రామ! రామ!
ఎట్లుబోదువు వనభూమి కీవు; నేను
నెట్లుబ్రతుకుదు నిన్వీడి హేరుమూర

శ్రీరా—తండ్రీ! నీవు పుత్రమోహముచేతనట్లుపలుకుచున్నావుగాని నీకుఁ దెలియని పరమధర్మంబు లేవి కలవు?

తే. గీ. ఇతని విడనాడి నీవెట కేగుదయ్య
నేను నిను వీఁడి యెచ్చటి కేగువాఁడ
వత్సరాల్ పదునాలుగు బఱగఁగడిపి
త్వరితగతి వచ్చెదను జింత వలదుమదిని

దశ—నాయనా! రామచంద్రా! కులవిస్తారకుండవగు నీయెడల నీకైక యెట్టి యెగ్గును సల్పుచుండెనురా! భార్యయుండఁగా వేఱొక భార్యను గైకొన్న నాకిట్టిగతిగాక మఱియెట్టిగతి సంభవించును.

తే. గీ. వనములకు రామభద్రుని బంపుమంచుఁ
బడఁతికోరఁగ హృదయంబు బగులకుండె
ధాత యియ్యది లోహంబు చేతఁజేసి
యుండనోపు; గాకున్న నె ట్లుండఁగలదె.

[దశరథుడు పాడెడిపాట.]

కమాచిరాగము-అటతాళము.

ప॥ ఛీఛీ పాపిష్ఠురాక్షసిరాలా యింకను చావకయుంటివిగా॥

అ॥ ప॥ ఓసీ నాగేహమునకు కేవల బ్రహ్మరాక్షసివైతివిగా॥ ఛీఛీ ॥

భాసమా। సవిలాసునిఁ। సుగుణ ధాముని శ్రీరాముని
గాసిలఁ। జేయఁగ। నెంతువు। గాసిను। ఖండతుండలుగ జెం
డెదసుపుడే॥ ఛీఛీ॥

(కైకం జూచి) ఓసీ! దురాత్మురాలా! ఎట్టికోర్కెల కోరితివే. సకల సద్గుణాభరణుండగు శ్రీరాముని కెగ్గుదలంచిన నీముఖముఁ జూచినఁ బంచమహాపాతకములు సంభవించును. కీర్తిశాలియు, ధర్మసంధుఁడునునగు కేకయరాజతనూజవనియుఁ సుగుణపేటివనియుఁ దలంచి నిన్ను వివాహమాడితిని గాని యిట్టి పరమదురాత్మురాలవనియుఁ, దలగడకిందదాగి మువిధంబుననుండు దానవనియు నెఱుంగనైతిని. ఛీ! నిన్నుఁ జంపినను బాపంబు సంభవింపదు.

శ్రీరా—తే. గీ. నేరమనుమాట నెఱుఁగుదు రేదూర నేల
తల్లినీమాటక్కనీవు; సత్యంబునిలుపు
కొనుము; వనభూమికేని వేచనెడివాఁడ
భరతుఁజేయుము రాజుగాఁ బార్థివేంద్ర.

దశ—ఎంతకష్టము; ఈరాకాసియగు కైకవలన నియ్యది సంభవించినది. దీనినంతంబొందించినచో నేశ్రమయయునుండదుకదా. పాపము సంభవించిన సంభవించుఁగాక.

(లక్ష్మణునిఁ జూచి)

మ. వరపుత్రుని రఘురామచంద్రవనికిం బంపించి యామీఁద న
బ్భరతుని రాజ్యపుఁబీఠిపైనినిలిపి సౌభాగ్యంబుతో దూగగాఁ
జిరమోదంబునఁ నెంచియున్న వనితన్ శీఘ్రంబుగాఁగూల్తు భీ
కరఖడ్గంబిటు దెమ్ము చిత్తమున శంకంబొందకో లక్ష్మణా.

శ్రీరా—(తండ్రినిఁబట్టుకొని) తండ్రీ! ఏమి యీసాహసము. చాలు చాలు. మాబోంట్లకు బుద్ధిఁజెప్పఁదగిన వాఁడవు. నీవే యిట్టి యకార్యము సేయనెంతువా!

దశ—తే. గీ. ఎవ్వరైనను గోరరే ? యిట్టివరము
లేకయుండిరె కాంతలు ? శోకమునకు
సవతికొడుకులు లేరె; యీ ? చావనయందె
మండెగాక యిట్టిగుణంబు ? మహితచరిత.

కైక—(రామునిజూచి) కుమారా! రామచంద్రా! నన్నుఁజంపవచ్చెను మీతండ్రిగారి నేలవారింతువు. నన్నుఁజంపిపుణ్యముగట్టుకొననిమ్ము. నన్నుఁజంపినచో నీవు వనవాసివై యరుగనక్కఱలేదు. భరతుని రాజుగాఁజేయనక్కఱలేదు. ఆయన యిచ్చిన వరములఁగోరుటచేత నేకదా యింత యాగ్రహామువచ్చినది. ఈ వరములఁ జెల్లింపనని పలికినచో నెవ్వరేమందురు?

శ్రీరా—జననీ! నాయందున్న ప్రేమచే నాతండు నన్నెడఁబాయఁజాలక యట్లు పలికినాఁడు. అతనివలె నీవుగూడ తొందరపడినచో నే నేమని చెప్పుదును. నీవు సందియమంద బనిలేదు. పితృసత్య వాక్పరిపాలనార్థమై నేనరణ్యముల కరిగెదను.

దశ—అయ్యో! రామచంద్ర! నీవు వనముల కేగ నిశ్చయించితివా! హా! కుమారా! తనయులు లేరని మిగులవంతఁబొందియు లేక దేవతలకు మ్రొక్కి పెక్కుయాగములగావించి నల్వురతనయులఁ గంటి. అందు నీవు జ్యేష్ఠుఁడవు. నాకు సర్వమును నీవేయని తలంచితిని. అట్టినీవు వనంబుల కేగినపిదప నాప్రాణంబులుండవు.

శ్రీరా—తండ్రీ! సహజధైర్యస్వాంతుఁడవగు నీవిట్లుచింతించిన నే నేమందును. నీవుధైర్యమునుబూని నాకనుజ్ఞనిమ్ము.

సీత—(రామునిఁజూచి) ప్రాణేశ్వరా! నీవు వనముల కేగుటకు నిశ్చయించితివా!

శ్రీరా——సతీమణీ! పితృవాక్పరిపాలన మవశ్యము జేయవలసియున్న దికదా!

తే. గీ. మువ్వురత్తలకును నీవు ॥ భూరిభక్తి
సేవలనుసేయుచుండుమిా ॥ చిగురుబోఁడి
విపిన వాసము నేను వే ॥ వేగఁగడపి
యేగుదెంచెద నగరికి ॥ నింతివినుమ.

సీత——మనోహరా! ఎట్టిమాట జెప్పితివి, నీవు వనవాసము జేయఁబోవు చుండఁగా నేను గృహంబున సర్వసౌఖ్యముల ననుభవింపుచుందునా? " మ్లెచ్ఛుఁడును దలంపవలదు. పతియెచ్చటనున్న సతియు నచ్చటనే యుండవలయును. పతిచెంగటలేని సతిబ్రతుకు నిరర్థకము. నిన్నుబాసి నేనొక్కనిమేషమైనను నుండఁజాలను. కావునఁ గృపాంతరంగుఁడవై నన్నుఁగూడఁగొనిపొమ్ము.

శ్రీరా——రమణీ! నీకీవనవాసవాంఛ యేలజనించినది!

సీ. ఉద్యానవనికాదు ॥ యువిదరో చూడంగ
నతిభీతిగొల్పెడి ॥ యటవిగాని

సీత——యతిభీతిగొల్పెడి ॥ యటవియే నాకును
నుద్యానవనియౌచు ॥ నొప్పుచుండు

శ్రీరా——చేరియాలింప పీ ॥ ణారవంబుండదు
క్రూరమృగతతుల ॥ ఘోషగాని

సీత——క్రూరమృగతతుల ॥ ఘోషయే; ముదముతోఁ
జేరియాలించు వీ ॥ ణారవమగు

శ్రీరా——సరసనంగీతమే ॥ జాడఁగానఁగరాదు
భయదరాక్షస మహా ॥ ర్భటమెగాని

సీత——భయదరాక్షస మహా ॥ ర్భటమె నాకునుదోఁచు
సరసనంగీతర ॥ సంబుగాఁగ

శ్రీరా—కడుపారభుజియింపఁ గల్గవ్రుభక్ష్యంబు
లమితమాకందమూలములెగాని

సీత—అమితమాకందమూలములెదోచునునాకు
కడుపారఁదినెడిభక్ష్యములుగాగ

తే. గీ. నాథ! భర్తచెంగటలేని నాతిబ్రతుకు
నడవిఁగాచినవెన్నెలవడువుగాదె
వేయునేటికిఁ బ్రాణేశు వెంటనుండి
యతివబడెడు కష్టములు సౌఖ్యములెయగును.

నాథా! నీవు నన్ను దోడ్కొనిపోనని చెప్పితివేని నాకు మరణమే శరణ్యముకాఁగలదు.

శ్రీరా—అరణ్యములందు నాతోఁ గష్టములందఁజాలవని యట్లు పలికితిని. పోనిమ్ము నీయభీష్టమెట్లో యట్లేయగుఁగాక!

దశ—ఎంతకష్టము. (కైకనుద్దేశించి)

తే. గీ. వనములకు నేగు శ్రీరామభద్రుతోడ
నతని నెడబాయఁజాలక యవనిపుత్రి
చనుచునున్నది నీకండ్లు చల్లఁబడెనె
యెంతఘోరంబుగావించి తీవుకైక.

(సీతనుజూచి) తల్లీ! సీతా!

చ. జనకునిముద్దుపుత్రివయి సర్వసతీమణులందు సాధ్వివై
మనుకులమందు మెట్టిగుణమాన్యుని రామునిఁబెండ్లియాడి నా
కును గడుగూర్చుచుందనరకోడలవై సుకుమారివై నిజే
శుని నెడఁబాయలేక పరిశుద్ధమనంబున వెంటబోయెదే.

లక్ష్మ—(రామునిఁజూచి) అన్నయ్యా! రామచంద్రా! నీవును సీతయు మీదారిమీరు జూచుకొనిరి.

తే. గీ. నీవు లేనిపురంబున నేను నిల్వఁ
జాలఁ గావున భవదీయ చరణసేవ
సేయుచును వెంట నే తెంతుఁ జిత్తమందుఁ
గరుణవహియించి కొనిపొమ్ము కలుషరహిత.

నిన్నుఁజూడని దినము నాకు దుర్దినము నిన్ను విడనాడి నేనిచ్చట నుండఁ జాలను.

శ్రీరా—(రహస్యముగా లక్ష్మణునితో) తమ్ముఁడా! లక్ష్మణా.

తే. గీ. ఇట్టి కోరిక నీకేల పుట్టెనిపుడు
వినుము నాకంటె మిక్కిలి ప్రేమతోడ
నరయఁగల్గు నిన్ను భరతుఁ డతని యొద్ద
నుండు నామాట దాఁటకు మోయి యనుజ.

నీవుకూడ నావెంట వచ్చితివేని భరతుఁడు మఱియొకవిధమున భావింపఁ గలఁడు.

లక్ష్మ—అగ్రజా! నీవెంత చెప్పినను సరే.

తే. గీ. రామచంద్రుఁడు లేని రాష్ట్రంబునందు
నిల్వనెంచునె సౌమిత్రి నిశ్చయముగ
నన్ను నీవెంటఁ గొనిపోవ కున్న వినుము
మరణమే సుమ్ము నాకును శరణమగును.

శ్రీరా—తమ్ముఁడా! దీనికింత కావలయునా; చాలుచాలు. కానిమ్ము నీవుకూడ నా వెంటరమ్ము

దశ—హా! సీతా! లక్ష్మణా! మీరెంతయు ధన్యులు. (తన్నుద్దేశించుకొని) ఓయీ! మూఢదశరథా!

తే. గీ. సర్వరాజ్యంబు విడనాడి జాయతోడ
తమ్ముఁడును వెంటరా నరణ్యమ్ములకును

నరుగుచున్నాఁడు శ్రీరాముఁ ॥ డకట, యింకఁ
జీరెలుల దాల్చి నీవును ॥ బ్రిదికె దేల

(ప్రక్కనుజూచి) సుమంత్రా !

సుమం—(ప్రవేశించి) మహారాజా ! ఏమి సెలవు ?

దశ—శ్రీరామచంద్రుఁడు మదీయసత్యవాక్పరిపాలనార్థమై నిజసతీమణి వెంటరాఁ దమ్ముఁడగు సౌమిత్రితోఁ గూడ గాననంబుల కేగుచున్నాఁడు. కావున సమస్తసైన్యములను, సంపదలను, రథగజహయములను నాతని వెంటఁ బంపుము రాష్ట్రజనులలో నిష్టమైనవారిని నాతని వెంటఁ బోవచ్చునని చాటఁబంపుము. సత్వరముగ నట్లు గావింపుము.

దే. గీ. సంపదలు లేక రాష్ట్రంపు ॥ జనులు లేక
కరులు లేక రథాలు మేల్ ॥ హరులు లేక
సత్వహీనమైన రా ॥ జ్యంబు నెట్లు
భరతుచేత నేలించునో ॥ పడఁతి కైక
చూచువాఁడను నేను సం ॥ కోచమేల.

కైక—నాథా ! మీరట్లొనర్చెదరేని నాకీవరంబు లేయక్కర లేదు. వీరు మువ్వురును నాయెదుట నారవస్త్రములఁ దాల్చి యరణ్యముల కరుగవలయును.

దశ—హా ! పాపిష్టికైకా ! ఎంతకఠినాత్మురాలవు ? హా ! రామా ! రామా !

తే. గీ పట్టభద్రుని జేయగాఁ ॥ గట్టఁబెట్టి
నట్టి పట్టుబట్టలవీడి ॥ యకట నీవు
నారబట్టలధరియించి ॥ ఘోరవనికిఁ
దాపసునిరీతిఁ జనెదవా ॥ తండ్రివిడచి.

రామ; రఘురామ ! శ్రీరామ ! రామ రామ.

(మూర్ఛిల్లును.)

శ్రీరా—(కైకం జూచి) అమ్మా! నీవెట్లు చెప్పిన నట్లు జేసెదను. నారవస్త్రములం దెప్పింపుము.

కైక—(నిష్క్రమించి వెంటనే వచ్చి నారబట్టలు ముప్వురకు నిచ్చును. శ్రీరామాదులు వానిని ధరింతురు)

శ్రీరా—(కైకం జూచి) అమ్మా ! తండ్రిగారి సత్యముగా పాడుటకును, భవదిష్టంబుదీర్చుటకును, నేనే జానకీలక్ష్మణయుతుండనై యరణ్యంబుల కరుగుచున్నాను. నీకుం దెలియని విషయము లేవియును లేవు. తండ్రిగారికి నాపైఁ బ్రేమయధికము. ఆతఁడు నన్నెన్నఁడును బాసి మెలుంగఁడు. ఆకారణమునఁబుత్రమోహాముచే నెప్పుడైన నిన్ను గఠినవాక్యములాడినచో నీవు వానిని సహింకుఁగొనక యాతనికి నాపైఁగలుగు బెంగను బోఁగొట్టి ధైర్యము జెప్పుము. తల్లీ ! నేను జెప్పవలసినదంతికన్న నేమియు లేదు. ఇదిగో నమస్కరించుచున్నాను; పోయివచ్చెదను. ఆశీర్వదించి పంపుము.—(నమస్కరించును)

కైక—వత్సా ! రాఘవా ! పితృభక్తితత్పరుఁడవగు నీకెల్లెడల శుభంబగుఁగాక. నీధర్మతత్పరతయే నిన్ను రక్షించుఁగాక !

లక్ష్మ—జననీ ! అగ్రజుని వెంట నరిగి వచ్చెద.

కైక—సోదరభక్తిగల నీకు శుభంబగుఁగాక.

సీత—అత్తగారూ ! ప్రాణేశ్వరుని సేవించుచుఁ బోయివచ్చెదను.

కైక—తల్లీ ! జానకీ ! శుభమగుఁగాక.

శ్రీరా—(లక్ష్మణునిజూచి) తండ్రిగారుమూర్ఛిల్లియున్నారు. కానిమ్ము (తండ్రిచరణములకు మ్రొక్కి) తండ్రీ ! నేనరిగివచ్చెద.

దశ—హా ! రామా ! రామా !

(శ్రీరాముఁడు-సీత-లక్ష్మణుఁడు నిష్క్రమింతురు.)

కైక — (తనలో) అబ్బా! నేననుకొన్న కార్య మయినది.

దశ — (మూర్ఛనుండి లేచి) రామా! రామా! (ఇంచుకయూరకుండి) పలుకవేమి (కైకనుజూచి) ఏఁడీ నా రామచంద్రుఁడు. నా పెన్నిధాన మేది! నా భాగ్యములపంట యేడి. నా నోములమూట యేడి. నా దైవమేడి. ఓ రామా! మదీయ సత్యవాక్పరిపాలనార్థమై యరణ్యమున కరుగుచున్నావ? ఈ దశరథుని నేమిచేసిపోవుదువు. ఇంక నేను నిన్నుఁ బాసి జీవింపఁగలనా (కైకంజూచి) హా! పాపాత్మురాలా! ఎంతపని జేసితివే. నా రామునకును నాకును నెడఁబాతివే. (ఎదుటఁజూచి) అదుగో నా రాముఁడు. అదిగో సీత. అదుగో లక్ష్మణుఁడు. ఓ రామా! నేనుగూడవచ్చుచున్నాను. నిన్నుఁ బాసి నేను జీవింపఁజాలను. నన్నుగూడ నీ వెంటఁ గొనిపొమ్ము. ఇదిగో! వచ్చుచున్నాను.

(నిష్క్రమించును.)

కైక — ఏమిది! మహారాజు పిచ్చియెత్తినవానివలె రాముని కై వీథిం బఱుఁగిడుచున్నాఁడు. ఎవ్వరినైన బంపెదఁగాక.

(నిష్క్రమించును)

రంగము: — (కౌసల్యామందిరము — ప్రవేశము, కౌసల్య, సుమిత్ర.)

సుమిత్ర — అక్కా! నేఁడు శ్రీరామచంద్రపట్టాభిషేకమహోత్సవమగుననిగదా మహారాజుగారు నిన్న మనతోఁ జెప్పినారు. అదియుంకాక తన్మహోత్సవసందర్శనార్థమై కొందఱు రాజులును, బెక్కండ్రు మునీశ్వరులును గూడ వచ్చియుండిరని వినియుంటిమి. పట్టాభిషేకమహోత్సవార్థమై నగరమెల్ల నలంకరింపఁబడినదే. నిన్నటిదినమున శ్రీరాముఁడు సీతాసమేతముగాఁ బుణ్యోపవా

సదీక్షగైకొని, తెల్లవారుజామున వసిష్ఠుఁడు దోడ్కొనిపోవ జానకీలక్ష్మణయుతుఁడై పట్టాభిషేక మహోత్సవమండపమున కరిగియుండెనుగదా! ఈసరికి పట్టాభిషేకమై యుండునా!

కౌస — చెల్లెలా! నీవెంత వెఱ్ఱిదానవు. పట్టాభిషేక సమయమున మహారాజుగారు మనకు వార్తఁబంపకయుందురా, మనమరుగకయుందుమా! ఇంతకుముందు మోగింపఁబడుచున్న మంగళధ్వనులుగూడ నాపఁబడినవి. దీనికిఁ గారణము నేనుగూడ నూహింపఁజాలకయున్నాను. ఎందుచేతనోగాని నాహృదయము గలఁతనొందుచున్నది.

సుమిత్రి — అడుగులచప్పుడు వినవచ్చుచున్నది. ఎవ్వరో వచ్చుచున్నట్లున్నారు.

(సీతారామలక్ష్మణులు నారవసనములదాల్చి ప్రవేశింతురు)

సుమిత్రి — ఎవ్వరోయనుకొంటిని! సీతారామలక్ష్మణులే! వీరికీవేషములేమి ?

శ్రీరా — (కౌసల్యనుసమీపించి) అమ్మా! నావందనములఁగైకొనుము. (నమస్కరించును.)

కౌసల్య — (ఆశ్చర్యముతో)

సీ. క్షితిపాలుఁ జేయఁ; వ । సిష్ఠుండుగట్టిన
పట్టాభిషేకపు । పట్టమేది
రాజువైతివఁటంచు । రహిఁ దెల్పుముందుగా
దారిఁదీసెడి చోపు । దారులేరి
ఉభయపార్శ్వములందు । నొప్పుగానుండెడు
వందిమాగధసూత । బృందమేది
నిన్నఁ నీవు ధరించు । వన్నెవన్నెలఁజిల్కు
బంగారుజరీపట్టు । బట్టలేవి

తే. గీ. నారబట్టలివేల బంగారుతండ్రి
తపసివేషము నేటికి దాల్చినావు
మెడను రుద్రాక్షలేఁటికి జడలివేల
కారణము జెప్పుమా నను గన్నకొమర.

(సీతనుజూచి) అమ్మా! సీతమ్మతల్లీ! నీవుగూడ కొంచెము హెచ్చు తగ్గుగా నిట్టివేషమును బూనితివేమి. నాథునకనుగుణముగా నుండవలయుననియా! (లక్ష్మణునిఁజూచి) లక్ష్మణా! నీవును నగ్రజునే యనుసరించితివా!

లక్ష్మ—అమ్మా! కౌసల్యామహాదేవీ! మాయుప్వరచేతను నీవేషము లొకరు వేయించినారు.

కౌస—(రామునిఁజూచి) తండ్రీ! రాఘవా! ఈవేషములేమి? యీవేషములు నాకుఁ జింతయు, వింతయుఁ గొలుపుచున్నవి.

తే. గీ. పట్టభద్రుఁడవౌదన్న వాక్యమేది
గురుఁడు బెట్టినలగ్న మే తెరువునరిగె
వింతవేషము లేటికి వేసినారు
కారణము జెప్పు చిత్తంబు కలఁతఁజెందె

నాయనా! రామచంద్ర! మాటలాడవేమి?

సీ. కస్తూరికాతిల కము బెట్టుమోమున
భూతియారీతిని బూసితేల
మేలైనహారము లీలించుగళమున
తులసిరుద్రాక్షల నిలిపితేల
కమ్మసంపగినూనె కమురాచు కేశముల్
మునులజడలరీతి ముడచితేల
పట్టుసకలాలము లట్టుమెందువు నార
బట్టలనిప్పుడు గట్టితేల

తే. గీ వీరుఖండ నీవేషమె ॥ వేయనేల
చెప్పవిదీ కారణంబన్న ॥ జెప్పవేల
దీనికెల్లఁ గారణమును ॥ దెలిపి నాదు
చిత్తము కుదుటపడునట్లు ॥ జేయుమయ్య.

లక్ష్మ—అమ్మా! కైకమ్మగారు మాయిద్దరకును నీవేషములు వేసి వనవాసనాటకమాడుమని సెలవిచ్చినారు. తెలిసినదా తల్లీ!

సుమి—అదేమి! కుమారా! నీమాటలలో నర్థము సరిగాఁ దెలియుటలేదు.

శ్రీరా—(కౌసల్యనుజూచి) తల్లి! ఇందులకుఁ గారణము నేను చెప్పెదను. నీవు చింతింపవలదు. మున్ను శంబరాసుర యుద్ధసమయమున మాతండ్రి కైకమ్మగారు చేసినసహాయమునకుమెచ్చి రెండు వరంబులిచ్చియున్నవారఁట. అందుచే నావరంబులామె యిప్పుడు కోరినది. అందొకటి నేను బదునాల్గువత్సరము లరణ్యమున వసింపఁబోవుటయు, రెండవది భరతునకుఁ బట్టముగట్టుమనియుఁ గోరెను.

కౌస—హా! ఎంత నిర్భాగ్యురాలను. (మూర్ఛిల్లును.)

సుమి—అయ్యో! కుమారా!

(కౌసల్య పాడెడిపట)
హిం॥ తోడిరాగం—ఏకతాళం.

ప॥ హా కాలమహిమ కేమని దలంతునయ్యో దైవమా॥

అ॥ చ॥ లోకమాన్యుఁడు। పావననాముఁడు। నాకుమారుఁడు శ్రీరాముననురాకరముగ యీరాజ్యము రేపుపట్టాభిషేక మొనరించెడితరి ఓకైకా నీకేయపకారంబొనరించితిమనినోర్వ వైతివి॥ హా కాల॥

కౌస—(మూర్ఛ తెలిసి) హా! తనయా! రవివంశభూషణా! జ్యేష్ఠుండవు నీవుండఁగా భరతునకుఁ బట్టముగట్టుమనిపోరుట కామెకెట్లు

నోరువచ్చిఁడి. (కైకనుద్దేశించి) అయ్యో! కైకా! నేనుగాని నాకుమారుఁడుగాని నీకేమి యపకారము గావించియుంటిమి! మాయెడల నీకింత యసూయ యేలకలుగవలెను? భర్త నీకు వశుఁడై యుండెనుగదాయని యిట్టికోరిక కోరుదువా! అక్కటా! శ్రీరామచంద్రమూర్తి యెవ్వరికిని నపకారము సేయువాఁడు కాఁడే. (దశరథునుద్దేశించి) హా! మహారాజా!

తే. గీ. కైకపైనను నీకంత కరుణయున్నఁ
జీరలొ రత్నతతియొ యిచ్చెదరుగాక
కన్నకొడుకు నిరీతి నుగ్రాటవులకుఁ
బంపుమనఁగానె పంపుదే పార్థివేశ.

ఏతండ్రులైనను కుమారులను నిట్లు జేసిరా.

తే. గీ. రాఘవా రేపు నిన్నును రాజుఁగాఁగ
నిలుపుదునటంచుఁ బల్కిన నీదునోట
వనములందునఁ బదునాల్గు వత్సరములు
వాసమును జేయఁ బొమ్మంచుఁ బలికితెట్లు

నాథా! కైకకోరిక దీర్చుటయే ధర్మమని తలంచితివిగాని మఱేమియు విచారింపవైతివి.

[రాముడు పాడెడిపాట.] 14

పీలువారాగం - ఏకతాళం.

ప॥ శోకిలకమ్మా । నాకొరకుమదిని సూతయైన ॥శో॥
అ॥ ప॥ లోకంబున జనకుని సత్యంబుగా పాడుకొరకు
మాకు నేనుపుత్రుఁడనై పుట్టితినని యూహింపుము॥ శో॥
ఆ కైకమ్మనుగాని । అకల్మషుడు తండ్రినిగాని
నా కైదుఃఖముననుండి । వారిని దూషింపకమ్మా॥ శో॥

శ్రీరా—అమ్మా! నీవు చింతింపవలదు. ఇందు తండ్రివలనఁగాని కైకమ్మగారివలనగాని యావంతయు దోషములేదు. సత్యవ్రతబద్ధుఁడై నాతండ్రి యీవరముల నిచ్చియున్నాఁడు. తండ్రిగారి సత్యమును నేను గాపాడవలయును. ఈధర్మము నీకును దెలిసియే యున్నది. నేను జానకీలక్ష్మణసమేతుఁడనుగా నరణ్యమునఁ బదునాలుగువత్సరములును చరించి వచ్చెదను. ఈవిషయమున నీవు తండ్రిగారియెడ నేమియు నని యాగ్రహము దెప్పింపక, యాయన చిత్తవృత్తి ననుసరించి ప్రవర్తింపుము

తే. గీ. భవ్యగుణుఁడైన భరతుండు భక్తితోడ
నన్ను మాఱుగ నెప్పుడు నీకు వలయు
కార్యముల దీర్చుచుండును గాన మదిని
జింతయను మాట నావంత చేర్పకమ్మ.

(సుమిత్రనుజూచి) తల్లీ! సుమిత్రాదేవి! ఈలక్ష్మణుఁడుగూడ నావెంట వచ్చుచున్నాఁడు.

తే. గీ. వలదువలదంచు నెంతయో పలికినాఁడ
గాని వినక నావెంటరాఁ గూనినాఁడు
కొఱంత యేమియు వినికిఁ గూర్పకుండ
నరసిరక్షించి తోడ్తెత్తు మరలనిను,

సుమి—నాయనా! రామభద్రా! నీవెంటనున్న వీని కేకొఱంతగలుగును నిరంతరమును నీచరణసేవతప్ప నన్యమెఱుఁగని యీతఁడు పుణ్యామూర్తియగుటచేతనే నీతో నరుదెంచుచున్నాఁడు.

కౌస—(రామునిజూచి) కుమారా! రాఘవా! నీవు వనంబులకుఁ బోవుదునని చెప్పినంతనే నాప్రాణముపోవుచున్నది. నిన్నువిడిచి నేనెట్లు జీవింపఁగలుగుదును. నాకేమిదారిఁ జూపింతువు. నన్నుఁ గూడ నీవెంటఁగొనిపొమ్ము.

శ్రీరా—అమ్మా! నీవు పుత్రవ్యామోహమున నట్లుచింతించెదవు. నామాటవినినీవు ధైర్యస్వాంతవుగమ్మా. ఇంక మాకనుజ్ఞనిమ్మా.

కౌస—అయ్యా! తండ్రీ! నన్ను విడిచిపోగలవా?

తే. గీ. భరతునృపుఁజేయఁ గైకకు వాంఛయున్న
నట్టివరమునేమేల యడుగరాదు
వనములకునిన్నుఁ బంపఁగా వలయుననుచుఁ
గోరగానేల నాకును క్షోభగాక.

సీత—అత్తగారూ! మీరుకొంత ధైర్యమును బూనవలయును ఈరీతిని దుఃఖించినందువలనఁ బ్రయోజనమేమియు లేదు. ప్రాణేశ్వరుని వెంటనరుగుటకు నాకాజ్ఞనిండు.

కౌస—పుణ్యాత్మురాలవగు నీవు నాథునివెంటఁ బోవుచుంటివా! రాముని వివాహమాడి యెట్టిసౌఖ్యమునో పొందుదువని నితండ్రి తలంచినాఁడు కాని యిట్లు నాథునితో నరణ్యములపాలగుదువని యెన్నఁడును దలంచియుండఁడుకదా. లోకమున గొందఱు సతులు తమపతులు నిర్ధనులుగను, దుర్బలులుగను నున్నచోఁ జులకనఁజూతురు. నీవట్లుగాక నాథునివెంట ఘోరారణ్యముల కరుగుచుంటివి. సాధ్వీలోకమున నిన్నుఁ జెప్పి మఱియొక్క సతినిఁ జెప్పవలయును. తల్లీ! సీతా! శ్రీరాముఁడు నిర్ధనుఁడు గాఁడు. మహేంద్రవైభవమునందఁదగినవాఁడు. దుర్బలుఁడునుగాఁడు. ఒక్కసారి విల్లుచేఁబూనినారిసారించి తీవ్రదృష్టితోఁ జూచెనేని మూఁడులోకములును వడఁకును. కానీ కాలపాశమున నిట్లు బద్ధుఁడైనాఁడు. పితృవాక్య పరిపాలనార్థమై యీతఁడు పదునాల్గువత్సరములును నరణ్యములఁ జరించి, వచ్చి రాజ్యశ్రీకిఁ బట్టాభిషిక్తుఁడై మహేంద్రభోగముల నందఁగలఁడు.

సుమి—(లక్ష్మణునిఁజూచి) వత్సా! లక్ష్మణా! రామునివెంటఁబోవుచున్న నీపుణ్యమే పుణ్యము. నీకొక్కసంగతిఁ జెప్పవలసియున్నది, ఈజానకి నట్టిముగ్ధ; అరణ్యమంతయు రాక్షససంచారమై యుండును. రాత్రులయందుగాని పగలుగాని శ్రీరాముఁడు నిద్రబోవునప్పుడైనను వేయేల నన్ని వేళలయందును శరాసనధరుండవై యీామెను రక్షింపుచుండుము. మఱియింకొక సంగతి కలదు. అమ్మహారణ్యభూమియే సాకేతనగరంబుగను, నగ్రజుండైన శ్రీరాముని దశరథభూపాలునిగను, సీతాకాంతను నన్నుగను భావించి యతిజాగరూకుఁడవై మెలంగుము. అన్నివేళలయందును వీరిరువురను రక్షించుభారము నీదైయున్నది.

లక్ష్మ—శ్రీరామసేవతప్ప నాకుఁ గావలసిన దేమున్నది.

శ్రీరా—(కౌసల్యనుజూచి) తల్లీ! ఇంక మాకనుజ్ఞనిమ్ము.

కౌస—నీవు వెళ్ళుదునని పలికినంతనే నాకుదుఃఖమువచ్చుచున్నదోయి.

శ్రీరా—ఇట్టిసమయమున ధైర్యమే సహాయముసేయును.

కౌస—తండ్రీ! విచారించినను లాభములేదు. ఇదిగో! గుండె రాయిఁజేసికొన్నాను. వత్సా! ఇటురమ్ము.

శ్రీరా—(సమీపించును.)

కౌస—కుమారా! అఖిలదిక్కులును, సూర్యచంద్రులు, భూమ్యాకాశంబులును, సమస్తదేవతలును నిన్ను రక్షించెదరుగాక మున్నమృతము దెచ్చుటకైయరిగిన గరుడునకు నాతనితల్లియగు వినతామహాదేవియొసంగిన యాశీర్వచనములును రక్షలును సదా రక్షించుగాక. వనవాసము బూర్తిజేసి సుఖివైవచ్చి మాకన్నుల కానందము గలిగింతువుగాక, (లక్ష్మణునిఁజూచి) నీవీలక్ష్మణుని నతిజాగరూకతతోఁ జూడవలయును. లక్ష్మణా! నిన్ను సమస్తదేవతలును రక్షించెదరుగాక. సుఖివై యున్న

శో మరలి వత్తువుగాక. (సీతనుజూచి) అమ్మా! జానకీ! పతి వెంటనున్న నీకేకొఱంతయుఁ గలుగకుండుగాక. త్రిమూర్తుల భార్యలెప్పుడును నీ వెన్నంటియుండి రక్షించుచుందురుగాక.

శ్రీరా—అదిగో సుమంత్రుఁడు రథము తెచ్చి వాకిట నిలిపినాఁడు. (కౌసల్యనుజూచి) అమ్మా! సెలవు. (సీతారామలక్ష్మణులు కౌసల్యా సుమిత్రిలకు నమస్కరించి నిష్క్రమింతురు.)

(తెరవాలును.)

రంగము:—[సాకేతనగరమునకు వెలుపలనున్న బయలు. శ్రీరాముఁడు సీతాలక్ష్మణ సమేతముగా రథమెక్కి ప్రవేశము.

(తెరలో)

ఉ. హా రఘునందనా! రవికులాంబుధి పూర్ణశశాంక! కీర్తివి
స్తార! తపఃఫలంబ! సముదారగుణాకర! రామచంద్ర యీ
తీరుననన్నుఁ బాయుట మరిదిన్ దలపోయఁగ ధర్మమా నె; నీ
తేరును నాపుమయ్య యిదె తీవ్రరయంబున నేనువచ్చెదన్.

(శ్రీరామాదులు ప్రవేశింతురు)

శ్రీరా—(సుమంత్రునిఁ జూచి) సుమంత్రా! మాతండ్రినన్నెడఁబాయ జాలక యతి శీఘ్రగమనమున నన్ను గలసికొనుటకు వచ్చుచుఁ దేరు నాపు మని కేకలిడుచున్నాఁడు. ఈసమయమున నీతఁడు మనలఁ గలసికొనినచో మనవెంటనంటి రాఁగలఁడు. కావున రథం బాతనికిఁ గనఁబడకుండఁ దోలుము.

సుమం—మంచిది. (నిష్క్రమింతురు.)

దశరథుఁడు—(పైపద్యమును జదువుచుఁ బ్రవేశించి) ఓరామా! నేను గూడ నిన్ను గలియవచ్చుచుంటినని బలుకుచుండఁగా రథం బాపక పోవుట ధర్మమా! నీవు వనవాసముల కరిగినచో నా కేమిదిక్కు.

చం. వనజహితాన్వయాభరణ । భాసురసద్గుణశీల, నిన్నుఁగా
వనములకంపి నేనిచట । బ్రాణముతోమనశక్యమౌనె; నీ
వెనుకనెవచ్చుచుంటి రథ । వేగమునాపు మొకింత నేఁగనుఁగా
వనములనుండుఁ బాడ ముని । నాథులఁగొల్చుచు నిన్నుఁజూచుచుఁగా

అయ్యో! ఎన్ని కేకలువేసినను రథ మాఁగకయున్నది. (సుమంత్రునుద్దే
శించి) ఓసుమంత్రా! నీవైనను నామాటవిని యొక్కించుక రథ వేగము
నాపుము. శ్రీరామమూర్తి నెడఁబాసియుండఁజాలని నేను వానింగలసి
యరణ్యములం దుండుటకు వచ్చుచున్నాఁడను. నీవైనను నాయందు
దయవహించి రథమాపుము.

తే. గీ. సత్యగుణుఁడైన శ్రీరామ । చంద్రమూర్తి
లేనిరాజ్యమేటికి నాకు । లేమ లేల
భాగ్యభోగములేల; యీ । ప్రాణమేల
వానివెంటనె యుండెద । వనములందు.

(ఇంచుకయూరకుండి) ఈసుమంత్రుఁడుగూడ రథమునాపక యున్న
వాఁడు. అదిగో! రథముగూడ చాలాదూరముపోయినది

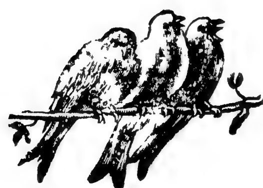
తే. గీ. అదిగో శ్రీరామచంద్రుఁడు । నదిగో పుణ్య
చరితమైన సీతమ్మ; ల । క్ష్మణుఁడు నదిగో
రథముపోవుచున్న వేగ । రాముఁగలియఁజాల
(భగవంతునుద్దేశించి) హాదైవమా నన్ను । జంపరాదె.

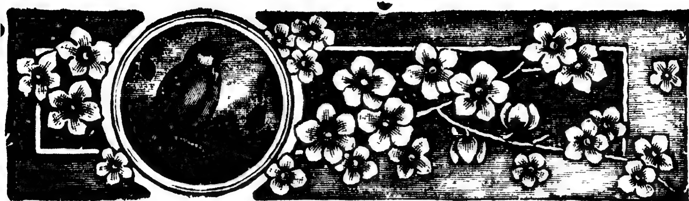
అదిగో! రథముఁగూడ దృష్టిపథమునుండి తప్పిపోవుచున్నది. హా! రా
మచంద్రా! ఎంతపిలిచినను నిలువక యరిగితివా! ఇంక నేనేమి చేయు
దును. నిన్నువిడిచిన నాశరీరమునమాత్రము ప్రాణములు నిలుచునా?
హా! రామా! మదాజ్ఞాపరిపాలనా! నీవిషయమునఁ గైక యెంత క్రూ
రకర్మమాచరించెరా తండ్రీ! అదిగో రాముఁడరిగినాఁడు ఇంక నేనాత

నిం గలిసికొనఁజాలను. నాచిత్తమునం దిదియొక విధమగు దడ జనించుచున్నది. కన్నులు తిరుగుచున్నవి. లోకమేమియుఁ గానిపించుటలేదు. అడుగులు తడఁబడుచున్నవి. అయ్యో! నిలువఁజాలకున్నాను. నాదేహమునఁ బ్రాణములుగూడ నుండునట్లు గానిపించదు. ఇఁక నేను రామచింతనముననే బ్రతికెడు నాలుగునాళ్ళును కాలము వెళ్ళఁబుచ్చెదఁగాక.

(నిష్క్రమించును)

ఇది ద్వితీయాంకము.

పాదుకాపట్టాభిషేకము.

తృతీయాంకము.

రంగము:—[గంగాతీరము—శ్రీరాముఁడు, సీతాలక్ష్మణ సుమంతులు ప్రవేశము.]

శ్రీరా—(సుమంతునిఁజూచి) సుమంత్రా!

మ. కొడుకా! తేరును నాపరాయనుచు నాకోశించుచున్ వెంటవ
చ్చెడు నాతండ్రి యవస్థఁజూడకనిరుత్ శీఘ్రంబుగాఁ దేరునున్
నడుపంగాఁదగునంచుఁ జెప్పితిని హా నాతండ్రి యిద్దానికిన్
గడుదుఃఖించి యెట్టుండుఁగా దె యకటా కష్టంబుగల్గించితిన్

అక్కటా! మాతండ్రిగారి దుఃఖమునకు నేనేకదా కారణము.

సుమం—రామచంద్రా! ఇందులకుఁ గారణము నీవెట్లగుదువు. మీయిడుమలకును, మీతల్లి చింతకును, దండ్రిగారి వగపునకును కైకయేకదా కారణము. ఆవరము లేకదా యింతకొంపతిసెను.

శ్రీరా—ఆమెనుగూర్చి మనమేమియుఁ బలుకరాదు.

తే. గీ. ఆజి నామె చేసిన సహాయమును మెచ్చి
యిచ్చినట్టి వరద్వయ మిపుడు దీర్చె
సత్యమును నిల్పుకొనఁగ నా జనకుఁడు
కైకయందున లోపంబు గలదె చెపుమ!

కైకను నిందించినచో మనకుఁ బాపముగూడ సంభవించును. అవియట్లుంచుము.

తే. గీ. తల్లి కైకమ్మ కరుణచే తగద యఖిల
మునులకును నివాసమగు వన భూమితతియుఁ
బావనంబైన గంగా స్రవంతి నిపుడు
గనులపండువుగాఁ జూడఁ గలిగె మనకు.

ఇంతకన్న కావలసిన భాగ్య మేమియున్నది

సుమం—రామచంద్రా! నీహృదయ మతినిర్మలమైనది. కానిచో కైకమ్మగారివలన దోషము లేదని చెప్పుదువా. సవతిసుతుఁడ వని యిట్టి యిక్కట్లు బెట్టఁదలంచెనుగాని లేనిచో నిన్ను వనవాసిఁ జేయుమని యేల వరంబు గోరవలయును. ఇంతకంటెఁ గోరుట కేమియు నామెకుఁ దోఁచలేదా. పోనిమ్ము. భరతుని రాజుగాఁ జేయుమని గోరినఁ గోరుగాక, నీకీవనవాసమేల?

శ్రీరా—సుమంత్రా! ఇందలిరహస్యము నీవు గ్రహింపలేకపోయితివి. కైకమ్మగారు స్త్రీయయ్యును, రాజ్యతంత్రమునందు మిగుల సామర్థ్యము గలిగియున్నది. మాతండ్రి గర్భమున జనించిన నలువురిలో నేను జ్యేష్ఠుఁడనుకదా. అందుచేత నేను రాజ్యపరిపాలనార్హుండను. భరతునకుఁ బట్టము గట్టింపవలయునను కోరిక ప్రత్యేకముగనే కోరుటకాక సంశయమామె పొందియుండును, జ్యేష్ఠుండనగు నేను పురంబుననుండఁగా భరతుఁడు రాజగుట యేమని ప్రజలాడుకొందురనిగాని, భరతుని రాజ్యపరిపాలనంబున పురంబున నేనుంటినేని, రాష్ట్రజనులందఱును నా పట్టాభిషేకోత్సవమునకై యెదురుచూచుచుండుటచేత నేనేమయిన నడ్డుగలిగింతునేమోయనిగాని, తలంచి నన్నుఁగూడ వనవాసిగాఁ జేయుమని కోరియుండును. అంతియెకాని తల్లిగారికి నావంతయేని కోపము లేదు. భరతునికన్న నెక్కుడుభక్తితో నామెను సేవింతుననుసంగతియామెకు సంపూర్తిగఁ దెలిసియున్న

ది. ఏదియెట్లున్నను స్వాభావిక రామణీయతతోఁ జెన్నొందు మహారణ్యావాసంబును, మునుల సేవల జేయు భాగ్యమును నామె దయవలననే మాకుఁ గలిగినదని చెప్పవచ్చును. మా కామె మహోపకారిణి.

సీత—ఆహా! ఆకాశమునఁ ద్రిమూర్తిస్వరూపుండగు భానుండు తన ప్రచండకిరణాళినిఁ బ్రసరింపఁ జేయుచున్నాఁడు.

శ్రీరా—(సీతంజూచి) రమణీమణీ!

[అరణ్య ప్రవేశమున రాముడు సీత పాడెడి డైలాగ్ పాట.] 15

బేహాగ్ రాగం - చాపుతాళం.

రాము—ప॥ పడతీ। సుకుమార। సుందరాంగీ। వలదంచు నేవచియింపగా॥

అ॥ ప॥ కడు ప్రేముడిన్ నను। వీడకన్ వెడ। లీయడవులన్। నడచుచున్

యిడుమలు బడుచున్। బడలిక జెందుచు। వెలవెల బారియుంటివే॥ పడతీ॥

సీత—విను ప్రాణలోల। యినకులశీలా। సకలసద్గుణాలవాలా నను గూర్చి మీరిసు। మంతయున్ మన। మందున్ వెత। జెందకన్

మానము త్సాహము। నన్ మీరుండుడు। మనోహరా నన్ మన్నించి॥ విను॥

రామ—తే. గీ. రాజరుషియయిన జనక। రాజపుత్రి
వై దశరథుకోడల। వై నిరంకు
శంబుగా లోకమేలెడి। శక్తిగల్గు
నాకు భార్యవైయుండియు। నానిమిత్త
మకట యడవులం జరియింప। నయ్యె నీకు.

ఆవిధాత యెప్పటికేది వ్రాసిపెట్టెనో యెవ్వరికిని దెలియదుకదా. కా కున్నచో నాగర్భశ్రీమంతురాలవును, సుకుమారశరీరవునగు నీకెన్నఁ డైన నరణ్యావాసము గలుగునని నీవు దలంచియుంటివా ? ముందుక్షణ మున నేమిసంభవించునో యెవ్వరును నెఱుఁగరుకదా.

తే. గీ. తగినసంబంధమియ్యది ! తరణివంశ
శేఖరుండగు దశరథు ! జ్యేష్ఠసుతుఁడు
రామచంద్రుఁడు పేరుఁడు ! రమణివాని
భార్యయై కడుసౌఖ్యంబు ! బడయఁగల్గు
ననుచు సంతోషమందుచు ! జనకుఁడతివ
నాకు నిన్నిచ్చె గాని నీ ! కీకరణిని
భర్తతోఁగూడివనినుండ ! వలసివచ్చు
నంచు నొక్కింతయూహింపఁ ! డయ్యెఁగాదె.

సీత—మనోహరా ! నీవు నన్నుఁగూర్చి యిట్లు పలికెదవేల !

తే. గీ. సకలసామంతరాజన్య ! సంఘమెలమిఁ
గొలువ; రాజ్యంబుబాలింప ! వలసినట్టి
నీవెరాష్ట్రంబువిడిచి యి ! ట్లుగుదేర;
వలయునే నాకు సౌఖ్యంబు ! లలితచరిత.

నీవు నన్ను గూర్చి చింతింపవలదు.

శ్రీరా—సీ. పరిచారికాతతి ! నిరతంబుసేవింప
భాసిల్లుచుందువు ! పడతిమిన్న

సీత—భర్తతోనుండిన ! భయదమృగంబులె
ఘనపరిచారికా ! జనములౌచు

శ్రీరా—ఉద్యానవనమందు ! నొప్పుగాఁదిరుగుచుఁ
జెలగుచుందువుకదా ! చిగురుబోఁడి

సీత—ప్రాణేశ్వరునితోడ | వనవాసమైనను
ను ద్యానవనమౌచు | నొప్పుచుండు
శ్రీరా—మహానియమణిమయ | మందిరంబులయందు
వసియించెదవుకదా | వారిజాక్షి
సీత—కోమలాంగుని వెంటఁ | గొండలందుండిన
మందిరంబులెయగాచు | మదికిఁదోఁచు
శ్రీరా—హంసతూలిక పాన్పు | నందున శయనించి
యలరుచుండుదువుకదా | తలిరుబోఁడి
సీత—హృదయనాథునిగూడి | నేలపైఁబండిన
తల్పంబెయగాచును | దనరుచుండు
శ్రీరా—తే. గీ. అట్టిసౌఖ్యంబులనుబాసి | యకట! నీవు
నన్నుగూడి యరుదెంచి | వన్నెదొరఁగి
పడగ లేనట్టి కష్టముల్ | బడుచునుండి
యెట్టులోర్వంగఁ గలుగుదు | విప్పుడబల.
సీత—తే.గీ. ప్రాణనాథునితోనుండి | పడుచున్న
కష్టమంతయుమిగుల సు | ఖంబెయగును
పతిని సేవించి వరలెడి | పడఁతికెపుడు
రమ్యగుణసాంద్ర శ్రీరఘు | రామచంద్ర.
సుమం—(తనలో) ఆహా ! ఈసీతహృదయము నెంతయుఁ బాగడవల సియున్నది. తనకై విచారింపుచున్న ప్రాణేశ్వరునికెట్టివాక్యము లఁ జెప్పి విచారము పోఁగొట్టుచున్నదో. అక్కటా ! ఈదంప తు లిట్టి కష్టములఁ బొందవలసినవారా?
(కైకనుద్దేశించి) హా ! కైకా !
తే. గీ. పాపమిదియంచుఁ దలఁపక | భవ్యగుణుని
రామునిసతీయుతముగ న | రణ్యములకుఁ

బంధ సాహసించితివిగా । సాహసచిత్త
మెంతగా విచారింతును । స్వాంతమందు.

కీర్తిశాలియు సద్గుణమూర్తియుఁ గు కేకయరాజగర్భమున జనించిన నీకిట్టిగుణము లెట్లలవడెనో తెలియకున్నది. రాముఁడు నీకు సవతిసుతుఁడే యగుఁగాక. కలనైన నీకెగ్గు జేసియుండెనా ? నీకెన్నఁడైన నవిధేయతఁ జూపియుండెనా? రామునకిట్టిముప్పు దెచ్చిపెట్టినందువలన నీకువచ్చులాభము, నీనెత్తినిబడు లోకనిందతప్ప మఱియొకటి కానిపించదు. (ఇంచుకయూరకుండి) ఏమిదీ ! నేను కైకను దూషింపుచుంటిని. ఎఱిఁగియో యెఱుఁగకనో కైక యిట్టివరంబులు కోరినంతనే, న్యాయమార్గవిచారణుండగు దశరథుఁ డిట్లంగీకరించినాఁడు ! ఆహా ! కాంతామోహము కన్నకుమారునిఁగూడఁజూడనిచ్చెను కాదు కాఁబోలు. ఇట్టివరములుగాక మఱివేయివరములు గోరుకొనుమని దశరథుఁడు కైకకు బుద్ధిఁ జెప్పినచో నింతపఱుపు వచ్చునా. ఏదో సత్యమని యాతఁడుపేక్ష చేసినాఁడు. ఇప్పుడెవ్వరి నేమన్న లాభమేమున్నది. ఇంతకునుఁ గొన్నాళ్ళిట్లిడుమ లరణ్యంబునఁ బడుమని యీసీతారామలక్ష్మణుల మొగంబులయందు విధాత లిఖియించినాఁడు. ఆతనివ్రాత దాటుట కెవరికినిఁ దరము కాదు కదా. కాని యొకదానికిమాత్రము నాకు దుఃఖమొదవుచున్నది.

చ. తనయులు పుట్టలేదనుచు । దైవతపూజలఁ జేసిచేసి; మేల్
తనయులనల్వురన్ సుగుణ । ధన్యులమాన్యులఁ గాంచియెప్పుడున్
గనులకురెప్పలట్లుగను । గాంచుచుఁ బెంచిన తండ్రియే కటా
వనముల కేగుఁడీయనుచుఁ । బంపెను వీరలనంచుఁ గుందెదన్.

(అందఱినిజూచి) సుకుమారశరీరులైన వీరిమొగంబు లెండఁబడుటచేత వాడి, యెండలో వైచిన తామరతూండ్లవలెనున్నవి. ఇప్పుడే వీరిట్లుండిరి. పదునాల్గువత్సరము లెట్లరణ్యములందు గాలము గడపుదురో కదా !

శ్రీరా—సుమంత్రా! నీవేదియో దీర్ఘాలోచనను సేయుచున్నావే?
సుమ—తండ్రీ! రామచంద్ర! ఆలోచనయేమున్నది. విచారమే.
శ్రీరా—సుమంత్రా! ఇప్పుడువిచారమేమునకు?
సుమ—రామా! విచారమెందులకందువా!

తే. గీ. సకలభూచక్రమేలెడు ♦ చక్రవర్తి
వాటకునుమాఱు వనభూము ♦ లందుఁదపసి
వేషమునుబూని చరియింప ♦ వెలఁదిగూడి
తమ్ముఁడును వెంటరా నట్లు ♦ దరలివచ్చి
నందులకునిట్లు రాఘవా ♦ యాత్మవగతు.

శ్రీరా—సుమంత్రా! నీకీపిచ్చియేమి?

చం. జనకునిసత్యశాసనము ♦ సమ్మతి శీర్షమునందుదాల్చి యీ
వనములఁ గొన్నివర్షములు ♦ వాసముచేయఁగ; భక్తిఁదమ్ముఁడున్
వనితయు వెంటరాఁగ నిటు ♦ వచ్చెనురాఘవుఁడంచు నెమ్మదిన్
ఘనముదమందకీకరణిఁ ♦ గాంచెదవేల విచార మక్కటా.

తే. గీ. రాముఁడిట్లు జేసెనటంచు ♦ రహిజగానఁ
గీర్తిడిండిమప్రజలు మ్రోగ ♦ గింతుగాదె
దానిచే మాకు వీనులు ♦ ధర్మపరత
శాశ్వతంబుగనుండును ♦ తమ్మితలమున.

సుమం—రామచంద్రా! నీవంతధైర్యమును బూనఁగలవుగాని నాబోంట్లు బూనఁగలరా?

తే. గీ. నీవు పురివీడి వచ్చుచో ♦ నీప్రియాణ
మెఱిఁగి; పౌరులెల్లరువచ్చి ♦ యిట్లుమమ్ముఁ
బాసిపోవుదువాయంచు ♦ వగచినపుడు
వారికీవువచించిన ♦ వాక్యసమితి
చిత్తమున నాటియున్నది ♦ శ్రీగుణాఢ్య.

శ్రీరా—సుమంత్రా! నీకు నాయందున్న వాత్సల్యమున నట్లువకాణించెదవు. ఏదియెట్లున్నను పితృవాక్పరిపాలనము పుత్రున కుభయలోకములందునను గీర్తిదెచ్చునుగదా!

సుమం—రాఘవా! నీగుణము లిదివఱకే లోకమున బ్రకాశించుచున్నవి. సమస్తరాజ్యశ్రీసౌఖ్యములను బరిత్యజించి యడవులందుఁ జరించినఁగాని కీర్తిరాదని తలంచితివా యేమి?

శ్రీరా—ప్రత్యేకముగ నట్లుచేసినచోఁ గీర్తిగలుగునా? తండ్రిగారి సత్యశాసనము బాలించుటకుఁగదా వచ్చితిని. ఇయ్యది యాచంద్రతారకముగా నిలుచునట్టి కీర్తికిఁ గారణముగదా.

సుమం—రామా! నీవెట్లుచెప్పినను జెప్పఁగలవు. (సీతనుజూచి) తల్లీ! జనకరాజపుత్రి! జనకుని పూర్వపుణ్యవిశేషమున నాతనికిఁ బుత్రివై, పుడమిరాచూలికిఁ బట్టివై, సప్తద్వీపసముద్రముద్రిత మహీచక్రము నిరంకుశంబుగఁ బరిపాలించు దశరథచక్రవర్తికిఁ బెద్దకోడలవై, సకలగుణాభిరాముండగు శ్రీరామునకు భార్యవైయుండి యింతవఱకును శుద్ధాంతసౌధమునఁ బరిచారికాశతంబు నిరంతరంబును భక్తిగొలువ సమస్తసౌఖ్యముల ననుభవించుచున్న నీకీదుర్ఘటంబైన వనవాసము సంభవించెను గదా, అమ్మా! నీస్థితికి నేనేమని వగతును!

సీత—సుమంత్రా! భగవత్సముండగు ప్రాణేశ్వరుని వెంటనుండి నేఁబడు కష్టములన్నియును నాకు సుఖములే యగునుసుమా! నేనెప్పుడును గోరునది పతిని నెన్నఁడును బాసియుండకుండుటయే.

సుమం—(లక్ష్మణునిఁజూచి) తండ్రీ! లక్ష్మణా! నీవుగూడ నగ్రజుని వెంట వచ్చితివి.

ఉ. రాముని నెంతయున్ ఘనతరంబగు భక్తిని గొల్చుచుండి యీ
భూమిఁ జరింపుచుండెదవు పుణ్యుఁడ వెంతయు నీవునిప్పుడా

రాముని బాయలేకను న ॥ రణ్యములం గునగూడ శ్రీరఘుస్వా
మికి సేవఁజేయగను ॥ వచ్చితివెంతయు సంతసంబునన్.

నీవు మహాపుణ్యమును జేసియుండుటచే నీతనివెంట వచ్చుభాగ్యము
లభించినది.

మ. వనమందెండకు వానకోర్చి మును లే ॥ భవ్యాత్మునింజూడగా
ఘననిష్ఠం దపమాచరించియు వెసన్ ॥ గానంగ లేకుండు రా
సనకాద్యుత్తమమౌనిపూజితపదా ॥ బ్జాతుండు నాశ్రీసుగా
మనమందెంచి నిరంతరంబు భజియిం ॥ పన్ నాకు నానందమా.

సుమం—లక్ష్మణా! నీవెంతయుఁ గృతార్థుఁడవు.

శ్రీరా—(అందఱినిజూచి) ప్రియసీ! లక్ష్మణా! సుమంత్రా! అటు
జూడుఁడు.

సీ. విశ్వగర్భుఁడగుచు ॥ వెలుఁగొందు హరిపదా
బ్జములసేతు తలఁప ॥ జన్మగ్రహముల
భక్తజనోల్లాసి ॥ పాపవినాశిని
వారణాసీపురి ॥ వాసభూమి
పార్వతీవల్లభు ॥ వరజటాజూట వ్రి
దేశంబు నాట్యంపు ॥ దివ్యసీమ
స్నానమాడినయంత ॥ సకలాఘసమితిని
బారఁద్రోలుటచూడఁ ॥ బరమగుణము

తే. గీ. అట్టిపరమపావనమౌచు ॥ నలరుగంగ
జూడుఁడీ మదికి మిగులఁ ॥ జోద్యముగను
గనులపండువ యగుచును ॥ గ్రాలుచుండె
దాఁటఁబోదము రండిఁక ॥ దానినిపుడు.

తృతీయాంకము.

సుమం—(తనలో) మేము ను గంగను సమీపించినాము. ఇప్పుడే రాముండు గంగను దాటుదమని చెప్పుచున్నాఁడు. ఈతనినోటి నుండి యీమాట వెలువడగానే నాప్రాణము లెగిరిపోవుచున్నవి. అయ్యో! ఇంక నన్నితఁ డయోధ్యాపురమునకు మరలిపొమ్మని చెప్పును గాఁబోలు!

తే. గీ. పరమపావనమూర్తియై వరలునట్టి
రాము రామాయుతముగ నరణ్యములను
వదలి యెల్లుఁబోవుమ నేను భావమందు
నేమి సేయఁగదోఁచ దిఁ కేమి సేతు.

(అందఱును నడచుచున్నారు.)

[గంగానదినిఁజూచి లక్ష్మణుఁడు పాడిడిపాట]

కమాచిరాగం - ఏకతాళం.

ప॥ అహాదృక్పర్వవిరాజితమగు యీనదిగ॥

అ॥ ప॥ ఓహో వర్ణింపనలవిగాకుండెగ అహ॥

మహామహులు సర్వమునులు సదా యీసమీపమునగ విహరించుచు కడునిష్ఠగ। ధృతివహించి తపమొనర్చి ఇష్టకామ్యు! సిద్ధులై। ధన్యులౌదురు। అహ॥

లక్ష్మ—అగ్రిజా। మనము పరమపావనమైన గంగాతరంగిణిని సమీపించినాము. ఆహా! ఈగంగాజలంబెట్లు ప్రకాశించుచున్నదో.

తే. గీ. ఎందు స్నానమాడిన యంత నెల్లమునులు
సురలును మనుజకోటియు శోభగాంతు
రట్టివిమలసలిలవారి యైనగంగఁ
గాంచఁగంటిమి కన్నుల కఱవుదీఱ.

[గుహుఁడును—సేవకుఁడును ప్రవేశము.]

సేవ—(గుహునిఁజూచి) ఇదేంటి. వేసాలేసుకొని వచ్చిన వీరెవరు ? సూస్తేనాకు మాబయమేస్తూవుంది.

గుహు—అశేంటూ), కొట్టూరాయేంటి. యెట్టిమొగమా బయంపడ్తావు. వీరుసాలాగొప్పోరులాగున్నారోయ్. దగ్గరకెళ్ళి సంగతిచందర్బాలు కనుక్కొందాం రారా. (రామాదులను జూచి) బాబులారా ! మీరెవ్వోరు. ఈ యేసాలేమిటి. ఏటుదాట్టారాయేంటి బాబూ. ఈయాడమ్మోరోరు ?

సుమం—నిషాదా ! నీపేరు గుహుఁడుకాదా! వీరిని నీవెప్పుడును జూచియుండలేదా?

గుహు—బాబూ! మీది అయోధ్యేకాదంటయ్యా! నువ్వు సుమంత్రయ్యవేనా. ఈరెవరో ఏం గ్నెప్తి లేదు.

సుమం—దశరథమహారాజుగారిని వినియుంటివా !

గుహు—చరిచరి. ఆయన్నెరక్కుండా వుండాలి. ఆయన నన్నుసూస్తే పంచపానాలు విడుస్తాఁడు ఈనావలునడుపుకొన్నందుకు పన్ను కట్టడం లేదంటయ్యా.

సుమం—సరిసరి (సీతారామలక్ష్మణులను వేరువేరుగఁజూపుచు.)

తే. గీ. ఇతఁడు రాముండు దశరథు జ్యేష్ఠపుత్రుఁ
డితఁడుతమ్ముండు లక్ష్మణుం డీమెరాము
భార్య జానకి జనకభూపాలపుత్రి
తెలియవచ్చెనె యిఁకఁ దేట తెల్లముగను.

గుహు—సాలారోజులయింది గాని బాబూ ! ఈపిల్లల పెళ్ళిళ్ళకు గుహాప్రవేశానికి నేను సారపప్పు, తేనె తెచ్చి మహారాజుగారికికానుకిట్టాను.

సుమం—ఇంకఁ జెప్పవలసిన దేమున్నది అందఱును నీవెఱింగియే యుంటివి.

గుహు—(రాముని జూచి) బాబూ! నీవు మా ప్రభువ్వు. నీపాదాలికి దండాలు.

(మ్రొక్కుచున్నాఁడు)

శ్రీరా—గుహుఁడా! నీభక్తికి సంతసించితిని.

గుహు—దొరలు రావడం సేత మాకు సంతోషం కలిగింది. రామయ్యా బాబూ! లచ్చుమయ్యా తండ్రీ! అమ్మా సీతమ్మతల్లీ! ఎండలో వున్నారు. ఈచెట్టునీడకు రండి.

(అందఱు వృక్షమునీడకుఁ జేరుదురు.)

గుహు—(సేవకునిఁ జూచి) ఓరేయి. నావ తెరసాప పీక్కొనిరారా. చెట్టికిందేస్తే రామయ్యబాబు కూర్చుంటాడు.

సేవ—(నిష్క్రమించి వెంటనే గుడ్డ తెచ్చి చెట్టుక్రింద పఱచును.)

గుహు—బాబుల్లాలా! ఇంచుమీద కూకోండి.

(అందఱును గూర్చుందురు.)

గుహు—(రాముని జూచి) నాయనా! రామయ్యతండ్రీ! ఇల్లా ఎందాకా పెయాణం పెట్టుకొన్నారు. యిల్లాటిమునులయేసాలు యేసినారెందుకు. సీతమ్మ తల్లిని కూడా యెంటబెట్టుకొని వచ్చారెందుకు. ఆడోర్ని తీస్కొని యిలామీాబోటోరు వత్తారంటయ్యా. కూడా నౌకర్లు చాకర్లుయేఁ. ఓరూ లేకుండా వచ్చారు (సుమంత్రునిజూచి) సుమంతయ్యా! తెల్పినోడవు నువ్వుసెప్ప లేదంటయ్యా.

శ్రీరా—నిషాదా!

తే. గీ. తండ్రిసత్యంబుఁ బాలింపఁ గోరి తపసివేష
మూని; తమ్ముండు వెంటరాఁ గొని బాలఁ దోడ

వనములందునఁ బదునాల్గు వత్సరములు
సంచరింపఁగ భావించి సదయహృదయ.

గుహు—అదేంటినాయనా; అరణ్యాల్లో యిన్నేళ్ళుండడం యేంటి. తండ్రిగారిసత్తెం యేంటి. పాలించడం యేంటి.

సుమం—శబరుఁడా! కైకమ్మగారిని నీవు వినియుంటివికదా. దశరథ మహారాజుగారామెకుఁ బూర్వమెప్పుడో రెండువరములిచ్చియుండుటచేత వానినిప్పుడిమ్మని కోరగా రాజుగారు సమ్మతించినారు. భరతుని రాజుగాఁ జేయుమనియు, రాముని బదునాల్గు వత్సరము లరణ్యమున వసింపఁబంపుమనియు కోరెను. సత్యపాశబద్ధుఁడై దశరథుఁడందుల కంగీకరించెను. ఈకారణముచే శ్రీరాముఁడిట్లువచ్చినాఁడు. ఆతనినెడఁబాసి యుండలేక వీరిరువురును గూడావచ్చిరి.

గుహు—గొప్పగుణాలువున్న దశరధమహారాజే యిలాంటి వరాలు ఇచ్చినాడటయ్యా. మంచిపనిసేశాడు. కొడుకునడవ్వలకంపుకుంటాడా! ఆడోరిమాట అంత తియ్యగా వుంటుందికామోసు. (రామునిజూచి) రామయ్యతండ్రీ! నువ్వేంటి. అడవుల్లోవుండడానికెల్లడం యేంటి. సాలుసాలు. పుర్రానికి మర్లండి. మీకేం బయం లేదు. నేను వానిమానపోళ్ళబలంతో మీతో వత్తాను కైకమ్మ భరతయ్యకు ఎల్లాపట్టంకట్టుందో సూస్తాను. అతఁడు రాజ్యమెల్లా యేల్తాడో తమోసా కనుకొంటాను. పెద్దోడవు నీవుండగా భరతుడు రాజ్యమేల్తాడా! ఈమాట వోరన్నయిన్నారంటే యెగతాళి సేయరంటయ్యా! (ఇంచుకయూరకుండి) ఆలోసిస్తావెందుకు బాబూ? అయోధ్యకెల్దాంపదండి నాబలం సిద్ధంచేస్కొనివస్తాను.

శ్రీరా—గుహా! నీకు నాయందున్న వర్ణనాతీతమయిన ప్రేమకు సంతసించితిని. జనకుని సత్యశాసనము పాలించుటయే నాకుఁ బరమధర్మము. సుమంత్రుఁ డిచ్చటనుండి పురంబునకు మఱలి పోఁగలఁడు. ఇప్పుడు మేమీ భాగీరథినిదాఁటి యావలకుఁబోవలెను. కావున నీవు మాయందు దయయుంచి నావ సిద్ధపఱుపుము.

గుహు—మాయయ్యా! మాతండ్రీ మారామయ్యా! నువ్వరణ్యాల్లోకి యెళ్ళుతుంటే నేను సూసి తాళగలనా: పోనీ! తండ్రీ! నువ్వు పురానికెళ్లొద్దు మాపల్లిరాజ్యానికి నీకు పట్టంకట్టాను. మమ్మల్ని రచ్చిస్తూ మాకుదొరవైయుండు. నీసెప్పుసేతల్లో మేము వుంటాము. నువ్వుయెల్లాసెప్తే అల్లా మేము నడ్చుకొంటాము. నీకేం యిక్కడ తక్కువుండదు. నికోసం ప్రత్యేకంగా పెద్దగుడిసె ఓటి యేయిత్తాను. నీయిష్టం వచ్చినట్లుండవచ్చును.

శ్రీరా—నిషాదవల్లభా ! నీకృపకు నేనెంతయు సంతోషించితిని. రాజ్యముతోఁగాని తత్సంబంధమైన సౌఖ్యముతోఁగాని నాకేమియుఁబనిలేదు. తండ్రిగారి సత్యవాక్యము పాలించుటయే నా ప్రధానకార్యము. ఇంక నీవు మఱియొందువచియింపక నావ సిద్ధము జేయుము.

గుహు—ప్రభువులల్లా చెప్తే ఏమంటాను. నావ సిద్ధము చేస్తాను.

(నిష్క్రమించును)

శ్రీరా—(సుమంత్రునింజూచి) సుమంత్రా! మేమన్న నీకుఁగడు ప్రేమ. మమ్ముల రథముపై నెక్కించుకొని మిగుల దూరమువచ్చితివి. ఇంక మేమిచ్చటనుండి గంగనుదాఁటి యావలకరుగుదుము. కావున నీవీప్రదేశమునుండి రథము మరలించుకొని పురంబునకరుగుము.

ఉ. మాయెడఁగల్గు ప్రేమ; నను మానముగానక యింతయైన నీ
వీయెడ దేరుదోలుకొని యింతటిదూరమువచ్చినావు భూ
నాయకుఁడంపగా నిటు, మనంబున నిప్పుడు నాకు నిన్నెడం
బాయఁగఁ బుట్టదింకమిము బాయకతప్పదిఁ కేమిచెప్పువౌర్.

సుమం—తండ్రీ! రామచంద్రా! నిన్నడవుల కప్పగించిపోవుటకు నా
కుఁ గాళ్ళెట్లాడును?

తే. గీ. ఎత్తిపెంచితి నిన్ను నే నెంతయైన
వలువయంతయు బురదయా భాతి జంకఁ
బెట్టుకొని చరియించితి ప్రేమతోడ
నక్కటా! నిన్ను వీడి యె ట్లరుగఁగలను.

తండ్రీ! రామచంద్రా! వచ్చునప్పుడు మిమ్ముందఱను రథము పైఁబెట్టుకొనివచ్చి యిప్పుడు శూన్యరథముతోఁబోయి పురంబెట్లుప్రవేశింతును. రామా! నిన్నెడఁబాయఁజాలను. నాయందు కృపాంతరంగుఁడవై నన్నుగూడ నీవెంటనుండుటకు నాజ్ఞయిమ్ము.

శ్రీరా—సుమంత్రా! నీవువిచారింపవలదు జనకుని యాజ్ఞననుసరించి వనములందు బదునాల్గువత్సరములును గడిపివచ్చెదను. నిన్ను విడనాడుటకు మాకును చిత్తముసమ్మతింపకున్నది. కాని విధియాజ్ఞ యనుల్లంఘనీయముకదా. ఇఁక నీవు చింతవీడి పురము జేరి మాకై బెంగఁగొనియుండుతండ్రిగారికి ధైర్యము జెప్పుము.

సుమం—చంద్రుఁడులేని రాత్రి చందమున—సంతతిలేని కుటుంబము రీతి—దీపములేని మందిరము తెఱంగున నున్న సాకేతనగరంబెట్లు ప్రవేశింతును!

శ్రీరా—సుమంత్రా! చింతింపక ధైర్యముగనుము.

తే. గంగ దాఁటితిమంచుఁ గై । కమ్మతోడ
నమ్మఁగా వచింపుమీ । నెమ్మినీవు
మాకునై చింతనొందెడు । తమ్మకళత్రు
ధైర్యవంతునిఁ జేయుమీ । దయదలిర్ప.

మాముప్పురతల్లులకును నమస్కారములని చెప్పుము.

లక్ష్మ—సుమంత్రా కైకమ్మగారు మా యునికింగూర్చి నమ్మునరో లేదో. గంగానదినిదాఁటి యావలకేగితిమని మామె నమ్మునట్లు చెప్పుము. మాతల్లియగుసుమిత్రాదేవితో,

తే. గీ. నీదుయాజ్ఞను మౌళిపై । నెమ్మిదాల్చి
జానకీనాయకుని పాద । సరసిజముల
భక్తితోడ సేవింపుచు । వరలుచుండు
లక్ష్మణుఁడటంచుఁ జెప్పు మా । హ్లాదమెసఁగ.

సీత—సుమంత్రా! ముప్పురత్తలకును, మామగారికిని నమస్కారములని తెలుపుము. చెల్లెండ్రకు దీవెనల నెఱింగింపుము.

గుహు—(ప్రవేశించి) రామయ్యతండ్రీ! నావసిద్ధము జేసినాను.

శ్రీ—ఇదిగో! వచ్చుచున్నాము. (సుమంత్రునిజూచి)

ఉ. కాననముల్ వసింపఁగను । గామినితోడను నేగిరంచునుర్
మానసమందుఁ జింతిలక । మాటికి మాటికి నింక ధైర్యముం
బూనుమటంచు జెప్పు పరి । పూర్ణకృపారసమూనుచుర్ సుమం
త్రా నిను నమ్మియుండెదను । దండ్రినిగూర్చి మనంబునందునన్

ఇంక నీవేగుమ. మేము పోయివచ్చెదము.

సుమం—(కన్నీరుగార్చుచు రామా! మిమ్మెడఁబాయవలసివచ్చినందులకు నాకెంతయు దుఃఖము పొంగిపొరలివచ్చుచున్నది అయినను దప్పదయ్యెను. వత్సా! రామచంద్రా!

తే. గీ. విపినవాసము గావించి వేడ్కవీరు
మరలఁ బురికేగుదెంచెడి తరికి నేను
బ్రతికియుందునో లేదో యెవ్వరికెఱుక
కరుణఁబూనుచు నొకసారి కౌఁగిలిమ్ము.

(రాముని కౌఁగిలించుకొనును)

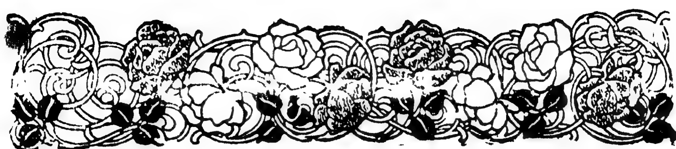
శ్రీరా—సుమంత్రా! చింతింపకుము.

(నిష్క్రమింతురు.)

సుమం—అయ్యో! వారందఱును నావ నెక్కుచున్నారు. ఇఁక నేనును నరిగెద. (నిష్క్రమించును.)

ఇది తృతీయాంకము.

శ్రీ

పాదుకా పట్టాభిషేకము

చతుర్థాంకము.

[కౌసల్యామందిరములో దశరథుఁడు, కౌసల్య ప్రవేశము.]

దశ—హా! రామా! రవికులరత్నదీపా! సాకేతపురరాజ్యపీఠంబున నిన్నుఁగూర్చుండఁబెట్టి నేను భగవచ్చింతనంబునఁ గాలము వెళ్లఁబుచ్చఁదలంచఁగా నిట్లయినదికదా! అయ్యో! కైక నాకొంపయెంతతీసెనురా! పట్టభద్రునిఁ జేయుదుననిపలికిన యానోటితో కైకవరముల కారణమున సత్యవాక్పాశబద్ధుఁడనై నిన్నరణ్యములకేగుమని చెప్పితినికదా. ఇట్లరణ్యములకరుగుమని చెప్పినందులకు నీవు నాపైన నేమనియలిగితివోకదా. నీవు నాపైన నలుగుదువని నేనుతలంపను. నీవలఁ నావంతయేని దోషములేదు. నీధర్మవర్తనము, నీసద్గుణములు, నీవినయబుద్ధియెవ్వారికినిరాదు. నీయెడల నింతకాఠిన్యమువహించిన కైకను నొక్కమాటయైన నెవ్వనాఁడియెఱుఁగవు. నీకు నేను విచారించుచుంటిని గాని నీపితృభక్తి లోకంబున కాదర్శకముగాఁ జేసితివి. వత్సా! రాఘవా! సీతయు లక్ష్మణుండును నీవెంట వచ్చుటంజేసి యెంతయు ధన్యులు.

కౌస—నాథా! జరిగినదానికై మీరిట్లు విచారించినందువలన లాభమేమియున్నది. మనస్సును మఱింత క్షోభపెట్టుటకేకదా.

దశ — మోహపాశబద్ధుఁడనై కైకను వివాహమాడుట రాముని ఘోరారణ్యవాసిగాఁ జేయుటకే కాఁబోలు! కారున్న నింతకుఁ దినకర్మము నకు నేనుడిగట్టుదునా? నా రామచంద్రునిఁ బాయుదునా! ఆకైక యింక నేవో వరంబులు గోరుననితలంచితిగాని యిట్లు నాపుట్టిముంచునని యెఱుంగనైతిని, హా! రామా! కుమారా! నీవిషయమై పట్టాభిషేకమున కెన్నియో వస్తువులఁ గూర్చితినిగదరా! నీపట్టాభిషేక మొక నాటకమయ్యెనుగదా! రాఘవేంద్రా!

తే. గీ. ఎచటనున్నావు సీతయు ♦ నెట్టులుండె
నను జుఁ డేమి సేయుచునుండె ♦ నకట నిన్ను
బాసి; ఘోరదుఃఖాబ్ధిఁ ♦ బడితినయ్య
రఘుకులాంభోధిచంద్ర శ్రీ ♦ రామచంద్ర.

కౌస — నాథా! ఏల యిట్లు శోకించెదరు, ఒకవేళ యిప్పుడు రాముని రమ్మన్నను సత్యశాసనబద్ధుఁడైనయాతఁడు రాఁడుకదా.

దశ — దేవీ!

సీ. ఇఁతకు శ్రీరాముఁ ♦ డెంతదూరముబోయి
యుండునో యెచ్చోట ♦ నుండఁగలఁడొ
మఱి మంత్రియైన సు ♦ మంత్రుఁ డేదారిని
రథముగొని చనెనొ ♦ రమణిసీత
యేరీతినుండెనో ♦ యారీతిగావించె
మనతండ్రియంచు ల ♦ క్ష్మణుఁడు నన్ను
నేభంగిదూరునో ♦ యేక్రియనుండునో
బాధలనేవిధిఁ ♦ బడుచునున్న

తే. గీ. వారొ; యెట్లు చింతనుమ్రింగి ♦ నారొ; యెట్టి
చెట్లచాటునకును వారు ♦ చేరినారొ

కటకటా వారికెట్టి సంకటము దెచ్చి
పెట్టితిని నేతయు నవి వేకినగుచు.

కౌస—నాథా! ఊరడిల్లుఁడు.

[తెరలో]

అమ్మా! కౌసల్యామహాదేవి! నేను సుమంత్రుఁడను. లోనికి రావచ్చునా?

కౌస—నిరాటంకముగ.

సుమంత్రుఁడు—(ప్రవేశించి దశరథునిఁజూచి) మహారాజా!

దశ—ఏమి! సుమంత్రుఁడా! సుమంత్రా! వచ్చితివా!

తే. గీ. వంశతిలకమా శ్రీరాముఁ భద్రునచట
విడిచివచ్చితివయ్యా వేగ దెలుపు
సీతయెట్లుండె సౌమిత్రి క్షేమమెట్లు
బాపుమీ చింత వారల వార్తఁదెలిపి.

మా రామయ్యతండ్రి యేమిసేయుచున్నాఁడు? అతఁడు నాకుఁ జెప్పిన మాటలేమి. లక్ష్మణుఁడు నాపై నాగ్రహించుచుండెనా?

సుమం—మహారాజా! నీవు వారికై విచారింపవలదు. వారందఱును సేమముగనే యుండిరి. నేను వారిని గంగానది దాఁటించివచ్చితిని. శ్రీరాముఁడు మిమ్ములను దనకై దుఃఖింపవలదని చెప్పినాఁడు.

దశ—అయ్యో! మా రామభద్రుని గంగానదిని దాటించితివా; ఆతనికై నేను దుఃఖింపకుండుట యెట్లు?

కౌస—సుమంత్రా! మా రామచంద్రుఁడు నన్ను దుఃఖము దిగమ్రింగుమని యాతఁడేగినప్పుడే చెప్పినాఁడు.

సుమం—మహారాజా! నేను గృహమునకరిగి మరల వచ్చెదను.

(నిష్క్రమించును)

దశ—హా! తప్సీ! రాముని ఘోరారణ్యసంచారిగాఁ జేసితినిగదా! ఇంక నేనెట్లు జీవింపఁగలను. ఏనాఁడు రాముని బాసితినో యా నాఁడే నేను మరణించినవారిలోఁ జేరితిని.

కౌస—పాపము శమించుఁగాక. ఇంతగా నేను విలపించుచున్న నేమని చెప్పుదును.

దశ—ఆరాముని జూడకున్న నాప్రాణములు నిలువవు. ఆతనిం జూచుట తటస్థింపదు; శ్రీరామవియోగమున నేను మేనుదొఱంగుట నిశ్చయము. ఇందు బరమరహస్యముకలదు. మున్ను నేనొకసారి సరయూతీరప్రాంతవనికి వేటకుఁబోయి సంధ్యాసమయమున నొక వృక్షముక్రింద విశ్రమించియుండఁగా, నదియొద్దున నొక మునిబాలుఁడు భాండముచే నీరుముంచుచుండెను. ఆశబ్దమును విని నేను మదగజంబనితలంచి యాతనిపై శరముప్రయోగించితిని. శరప్రహారమున నామునిబాలుఁడు కేకవేయ నేను విని ఘోరకార్యముఁ జేసితినిగదాయని విచారింపుచు సమీపించి యాతనివలన నాతనిదల్లిదండ్రుల వృత్తాంతమెఱిఁగి వారికీ బాలునిమృతినెఱింగించితిని. వారు ఘోరముగ నేడ్చి నీవు పుత్రవియోగమునఁ బ్రాణములు వాయుదువని శాపమిచ్చిరి. ఇయ్యది నా కనుభవింపక తప్పదు.

కౌస—నాథా! మీరధైర్యపడవలదు.

దశ—ఇంకెక్కడి ధైర్యము. నాకీలోకమంతయు రామునిపై నున్నది. రాముఁడు లేనిచో నాకేమియును లేదు. అంతా రామమయం. ఎక్కడ జూచినను రాముఁడే. అదుగో రాముఁడు. ఇదుగో రాముఁడు. ఓరామా! రా. నీతండ్రినగునన్నుఁ గౌఁగిలించుకొనుము.

కౌస——(తనలో) ఈయనమాటలయొక్క ప్రలాపన హెచ్చిపోవుచు
న్నది. ఇదేమి కర్మము.

దశ——

తే. గీ. రామ! జితకామ! జగదభిరామ! రామ!
రాజవంశాబ్ధిసోమ! శ్రీరామ! రామ!
రామ! సద్గుణసాంద్ర! శ్రీరామచంద్ర!
రామ! శ్రీరామ! జయరామ! రామ! రామ!

(మూర్ఛిల్లును.)

కౌస——ఈయన మాటలాడుచునే కన్నుమూసి మూర్ఛిల్లినాడే.
నాథా! నాథా! ఏమిపలుకవు? అయ్యో! నాకేమియుందోచ
కున్నది. సత్వరముగ వైద్యుని రావింపవలయును.

(నిష్క్రమించును.)

(తెరవాలును.)

రంగము:——[మందిరములో ప్రవేశము:——కైక, భరతుఁడు]

[భరతుఁడు ప్రవేశించి పాడెడిపాట.]

బేహాగ్ రాగం - ఏకతాళం.

ప: ఓపాపీ! యెంతఘోరమొనరించితివే॥ ఓపాపీ॥

అ॥ ప॥ యీపురిన్ జనులు! ఘోరుదర్ యేడ్వ రామునిన్ సీతలక్ష్మణుల్
కాపురమొనరింపగ బంపితివా కారడవులకున్ కాణాచీ; ఓపాపీ॥
యీపనిన్ గోరి బలాత్కారముగ జనకునిన్ స్వర్గమంపితివా.
ఓపలుగాకీ నీపుత్రుఁడనై నేనేలనుధరఁబుట్టితినే॥

భర——హా! పాపీ! ఎంత దుష్కార్యమాచరించితివి. నీమూలమున
సూర్యవంశమునకెల్ల దుర్యశము సంభవించెనే.

తే. గీ. రమ్యగుణధాము రాముని రఘుపతిని మునిపవులకుఁ
బంపి సూర్యవంశంబును పాడుసేయ

భూమియందుఁ బుట్టితివి కాదె భోలునీవు
కేకయరాజనీందుహితవు నౌదె కీర్తిగోలుటకు.

అయ్యో! ఎంత కార్యమాచరించితివి! నిన్నుఁగన్నతల్లికంటె నెక్కువ ప్రేమతోఁ జూచు శ్రీరామునకా యెగ్గు సల్పితివి. అమ్మహాత్మునకు నాయందున్న వాత్సల్యముగూడ దగ్గునట్లు జేసితివి. దీనికంతకును నేనే కారణమని యాతండెంత యాగ్రహించెనో కదా. సోదరవత్సలుఁడగు మాయన్న కరణ్యావాసము గల్పించితివా? ఛీ! దుష్టమతీ! నీముఖంబుజూచినఁ బంచమహాపాతకములు సంభవించును.

ఉ. రాముని దేవసన్నిభు నరణ్యములన్ జరియింపఁ బంపె సూ
త్రామసిభుండు దండ్రినిటు ప్రాణము బాయఁగఁ జేసినావుగా
గోముఖపుండరీకగతిఁ గోమలివైతివి నాకుఁ దండ్రికిన్
భూమిని నిన్ను జంపినను బొందను బాపము వేయునేటికిన్.

నీవిట్టిపరమచండాలవని తెలియక మాతండ్రి నిన్నుఁ జేపట్టి మోసపోయెనుగదా. నిరంతరమును ధర్మముదప్పక పాలించు నాతండ్రి మృతికి నీవేకదా కారణము. రామచంద్రుఁడెంతగా చింతించెనో. ప్రాణములు బోవునట్లు నాప్రియజనకుఁడు రామునకై యెంతవిలపించెనో. ఎండకన్నను వానకన్నను నెఱుగక శుద్ధాంతసౌధంబులయందు వసింపుచు సౌఖ్యమందు సీతామహాదేవి కట్టి యిక్కట్టులుగల్పించితివి. అన్నగారిపదంబుల సేవింపుచు వెంటనేగు భాగ్యము లక్ష్మణునకు లభించెను. సీతారామలక్ష్మణులు లేని యీసాకేతనగరంబు నెత్తినిగట్టుకొనఁ దలంచితివా! ఎన్నఁడైనను నాకీరాజ్యము కావలెననిగాని, లేక యిట్టివరంబులఁ గోరుమనిగాని నేను నీకుఁ జెప్పియుంటినా? ఇట్టివరములు కోరుమని నీకెవ్వరుపదేశించిరి?

(తండ్రినుద్దేశించి భరతుడు పాడెడిపాట.)

జయంతశ్రీరాగం - టప్పా.

ప॥ హాజనకా సకలసద్గుణతిలకా॥ జనకా॥

అ॥ ప॥ యీజగతిఁ మముబాసి దివికేగితివా॥ జనకా॥

రాజ్యము భరతునకు పట్టాభిషేక మొనరించి
పూజ్యుని శ్రీరాముని యడవులజరియింపగ జేసిన
యీజడురాలను యేలజీవముతో నిడితివి నాలుక చీలికలు జేసి
కక్కులపాల్ జేయవైతివి॥ జనకా॥

దశరథభూపాలా! నాపైన నీవేమి యనుమానమందితివో కదా తండ్రీ! దుర్మార్గురాలగు నాతల్లివలన నీవెట్లువంచింపఁబడితివి. అక్కటా! రామవియోగము బ్రాణములబాసి మమ్మందఱవిడచి పోయితివా! ఇట్టివరము గోరిన నాతల్లిని నీవేలయూరకొంటివి ఖడ్గమున జంపియున్నచో బాగుండునుగదా. అపుడు సత్యవాగ్ధతుఁడవగు నీవిట్టి కార్యమేల చేయుదువు

కైక—కుమారా! శాంతివహించి నాపలుకులాలింపుము. గడించిన దాసికై నీవువిచారింపకుము. కనుపుకన్న తీపి మఱియొకటి లేదని లోకులు చెప్పుదురు. అందుచే, సవతికొడుకగు శ్రీరాముఁడు రాజశ్యౌనేసి నీవతనిని సేవింపవలసివచ్చుననియు, నీవురాజువైయుండగాఁ జూడవలయుననియు నిట్లుగోరితిని. నలువురిలో నన్నల్లరి బెట్టక రాజ్యమేలుకొనుము; నీవేమో రాజ్యమేలుదువను నాసచే నిట్టివరములడిగి లోకనిందకుఁ గూడ బాలయితిని.

(భరతుడు పాడెడిపాట.)

సింధుకిమాచిరాగం - చాపుతాళం.

ప॥ ఈపట్టము నానెత్తిసి బెట్టుటకా యిట్టిచెట్టబుట్టించితివి॥

అ॥ ద॥ ఓపాపీ। యీపసరికిఁ। భిడియమునఁ। మఱియకనఁ
యీపురి ప్రభుత్వగరిమనుగొనుమని యేనాలుకతో బల్కితివే॥
॥ఈపట్టము॥

సాకీ—మహాపరమపావనమూర్తి సాధుజనానువర్తి సర్వప్రపంచమేలద
గు శ్రీరామమూర్తి......
ఆపవిత్రచారిత్రుని పాదసేవ నాజీవన
మీభాగ్యము, యీరాజ్యము। నీతలఁగట్టియేలవే॥

భర—ఛీ! పాపీ! ఇంకను సిగ్గులేక రాజ్యమేలుమని నాకు బోధించు
చుంటివా! ఎంతసాహసము. మాయగ్రజుఁడగు రామభద్రుం
డులేని యీరాజ్యము నేను బాలింతునా! నేనును రామచం
ద్రుండెచ్చటనుండునో కనుగొని యాతనిచరణముల సేవింపుచు
నచ్చటనే యుండెదను.

(కైక)

కుమారా! భరతా! నీవేల సందియమందెదవు. మీతల్లిగారు చెప్పినప్రకారము రాజ్యము బాలింపుము. నీవేలుదువనిగేకదా ఆమె యింత ఘనకార్యము చేసినది.

భర—(కైకనుజూచి) కౌసల్యామహాదేవి యెట్లు పలుకుచున్నదో
కంటివా! ఆమెపలుకులు నాహృదయమున శరములకంటె నె
క్కువతీవ్రముగఁ దగులుచున్నవి. ఓసీ! పాపిష్ఠికైకా! నీవునా
పాలిఁటి మృత్యుదేవతవుగానితల్లివిగావు. నీవుజంతుహింసనాచ
రించు కటికవాని గర్భమునఁ బుట్టవలసిన దానవుగాని రాజకు
లమునఁ బుట్టవలసిన దానవు కావు. నిన్నుఖరాసికి బలియిచ్చిన
చో నిట్టిదుష్కార్యమాచరించినకాంత చచ్చెనని లోకముసం
తసించును. ఈవేళ్రటున నీతలఖండించెదఁగాచుకొమ్ము. (ఒఱ
నుండి ఖడ్గము దీయుచున్నాఁడు.)

శత్రు—(తొందరగాఁ బ్రవేశించి భరతుని చేయిపట్టుకొని)

(శత్రుఘ్నుఁడు ప్రవేశించి వాడిడీపాల.)

కేదారరాగం-ఏకతాళము.

ప॥ తాళుమా తాళుమా॥ । నిమనమున । శాంతమూని యాత
రిన్ ॥ తాళుమా॥

అ॥ ప॥ లలితచరితభరతమనకు యీలలన తల్లిగాదుతలపకిటుల జంప
నెంచితీవు మహాఅఘమగున్ ॥ తాళుమా।

తే. గీ. తాళుతాళుము సోదరా । తల్లిజంపి
పాపమేటికి గట్టుకో । భావమందు
దలఁచినాఁడవీవిధముస । లలితచరిత
నాతియీమెను బ్రోవుమీ । నవ్యకరుణ.

సోదరా! ఎంతసాహసము సేయనెంచితివి! ఒకవేళ యీమె యందు దోషముండిన నుండుగాక! తల్లిని జంపుదునా! ఇట్టికార్యమాచరించినపిదపఁ దలయెత్తి మెలఁగనక్కఱలేదా! చాలు. శాంతముదాల్చుము.

భర—తమ్ముఁడా!

తే. గీ. అన్నగారికి ద్రోహం బు । నాచరించె
తండ్రిపాలిటి మృత్యువై । తనరెనీమె
నిమెఁజంపిన బాపంబు । నెంతయైన
బొందగాఁబోము మనమింకఁ । బుడమియందు.

శత్రు—ఇఁక నీకోపంబు జాలింపుము. మనకోపముబలలపైనయీచూపించుట. ఇట్టిదుష్కార్య మాచరించినచో రాముఁడు మనమొగము జూచునా. లోకము దీనింగాంచి మనపై నింద వేయదా?

[తెరలో]

ఉ. కావలెనంచుఁ గోరుకొనె । కైక ధరాతలమెల్ల నీకు సం
భావితలీల మోదమునఁ । బట్టము గట్టగ నింక నేల నీ

భూవమునందు సందియము గ పాలనసేయు మరాజకంబునై
భూవలయంబు బాగుగను గ భూరిగుణాకర పుత్రిరత్నమా.

భర—(శత్రుఘ్నునిఁజూచి) తమ్ముఁడా! చూచితివా? కౌసల్యామహాదేవిగారి వాక్యములు. ఇవి వజ్రబాణమువలె హృదయమును భేదించుచున్నవి. ఏమిసేయుదును. (ప్రక్కకుదిరిగిచూచి) ఓ కౌసల్యామహాదేవీ! కైకగావించిన దుష్కార్యమునుగూర్చి నేనేమైన నెఱిఁగియుంటినేని బ్రహ్మహత్యాపాతకము జేసినవాఁడనగుదును. ఛండాలినియై యిట్టిసాహసకార్యమాచరించిననా తల్లి పలుకులువిని రాముఁడులేని యీరాజ్యము నేను బాలింతునా? తల్లీ! రామునియందున్న నాభక్తి నీవెఱిఁగియుండియు నిష్ఠురముల వచించెదవు. జననీ! నీపాదసాక్షిగఁ బల్కుచుంటిని. నేనిదె ప్రయాణమై యన్నగారెక్కడనుందురో యక్కడ కరిగి యాయన చరణములపై వ్రాలి బ్రతిమాలుకొని, అయోధ్యకుఁ దోడి తెచ్చెదను. (శత్రుఘ్నునిఁజూచి) తమ్ముఁడా! నీవిప్పుడే గురుఁడగు వసిష్ఠునికడకరిగి, నేను రామచంద్రుని సన్నిధి కరుగుదునని చెప్పి ప్రయాణసన్నాహము సేయుము.

కైక—(తనలో) అహా! నేనీకార్య మేలయాచరించితిని. కుమారుని సంగతి దెలియక యిట్లు చేసితినే. ఈతఁడు నామాట వినలేదు; (ప్రకాశముగా) కుమారా! నావాక్యము లాలింపవా? నలువురిలో నన్ను దలయెత్తి మెలఁగనీయవా?

భర—ఇంకను సిగ్గులేక పలుకుచుంటివా? దుష్టాత్మురాలా! నీకీ పాపహేతువగు దశమును జేసినవారెవరు?

[తెరలో]

మంథరయని మెఱుంగుము.

భర—అవురా! మంథర యిట్టి దుర్బోధ జేసెగా!

(తెరలో) నీవువచ్చెదవనినూతిలోఁ బడఁబోవుచున్నది.

భర—ఇదేవచ్చుచున్నాను. పోనీయక పట్టుకొనుఁడు.

(నిష్క్రమించును.)

[తెరవాలును.]

రంగము:—| చిత్రకూటము:—ప్రవేశము, శ్రీరాముఁడు, సీత.|

శ్రీరా—(సీతంగాంచి)

[సీతనుగూర్చి రాముడు పాడెడిపాట.]

హిం॥ ముఖారిరాగం-ఆదితాళము.

ప॥ యీసతి బడుయిడుమల్ । నేగనజాలనహా॥ యీసతి॥

అ॥ ప॥ భాసురదివ్యభవనములందు । హంసతూలి తల్పములందు

యీసుకుమారీజరియించి తుదకీయడవులలో బడియడలవలసె

యీసతి॥

హా, సర్వే, శ్వ, రా, కృపఁ, గాంచు, మా, మముఁ॥

తే. గీ. ఎండకన్నెమొ వానకె న్నెమొ యెఱుఁగ

వెప్పుడిక్కట వావెంట నేగుదెంచి

పడగరానట్టి కష్టముల్ పడుచునుండఁ

జూచియెట్లోర్తు నిన్నును సుందరాంగి.

ఓ జనకరాజపుత్రీ! నీవుపడుచున్న కష్టములు చూడలేక నాగుండెలు పగిలిపోవుచున్నవి. వేనవేలు దాసీజనములు నిరంతరమును భక్తిమీా ఆసేవింప శుద్ధాంతసౌధంబులందు వసియించు నీకు భీకరశార్దూలమృగంబుల కాకరమైన ఘోరారణ్యములందు వసించుగతి బట్టెనుగదా అయ్యయ్యో! నామూలమున నెట్టికష్ట్రములు బడుచున్నావు. నన్ను వివాహమాడి నిరంతరమును సౌఖ్యాంబుధిందేలుదువని తలంచి నాకు నిన్నొసంగెఁగాని నాతోడ నీవుగూడ నరణ్యములపా లగుదువని నీతం

డ్రితలంపలేదుగదా? నావెంట రావలదని యెన్నిసార్లు నొక్కి వక్కాణించినను వినకవచ్చితివి. అయ్యో! నీ దేహమెట్లు శుష్కించినదో! పంచభక్ష్య పరమాన్నములతోడను, దధిఘృతక్షీరములతోడను నను దినంబును భుజియించునీవు కందమూలముల దినుచుంటివి.

సీత — నాథా! ఎట్లు పలుకుచుంటివి. నేను గష్టములం బడుచుంటినా? పతి చెంగటలేకుండ వేనవేలు దాసీజనంబులు బరిచర్యలు సేయుచుండ సౌధంబులయందు వసించుచుండినను బడతికి సౌఖ్యము గలుగునా? పతినిడచియున్న సతిబ్రతుకేల, ఎన్నికష్టములు ప్రాప్తించినను పతినిమాత్రమెన్నడెడంబాయక చరించు సద్గుణాఢ్యయగు యువతి యుభయలోకపూజితయగును. ప్రాణేశ్వరా! నేను శ్రమపడుచుంటినని తలంపవలదు. నేను పడుచున్న శ్రమయంతయు నాకు సౌఖ్యముగనే యున్నది. ఎన్నండును మిమ్ముల నెడంబాయకుండుటయే నాకుం గావలసినది.

శ్రీరా — రమణీ! నాయందుభక్తిచే నట్లు పలుకుదువుగాని శ్రమ సుఖమెట్లగును.

సీత — చీకటులుపోయి వెన్నెలవచ్చునట్లు కష్టసుఖములు సమముగా ననుభవింపవలయును

(శైరంగో ధ్వని)

సీత — ప్రాణేశ్వరా! ఏదియో ధ్వని వినవచ్చుచున్నది. రాక్షసులెవ్వరును గారుగదా.

శ్రీరా — అయిననేమి! ఇదిగో ఖడ్గము. ఇదిగో శరము.

సీత — నీయుండనుండగా నాకేమిభయము?

శ్రీరా — (ఎదుటజూచి) ఫలార్థమైయరిగిన లక్ష్మణుండు డొంకలలో తొందరగా పరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నాడు.

[కరవాలధరుఁడైన లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించును]

లక్ష్మ—(వెనుకకుజూచుచుఁ గోపముతో)

మ. ధరణీరాజ్యమునెల్ల గైకొనియు స్వాంతంబాదునూహింపకీ
కరణిన్ గానము నన్ వసింపఁగన వేడ్కన్ బంపి యుద్ధానికిన్
బరితృప్తిన్ గనలేక రాముని కడన్ భజింపఁగా నెంచితే
భరతా! రమ్ము ఖండించిబూనితి పదే ప్రాణాంబులం దీయఁగన్,

తే. గీ. సోదరుని వధియించిన సూనుఁ డితఁ
డంచు నిందవచ్చినను నేనందువాఁడ
పాపకృత్యము సేయ భావమునవెంచు
నీదు ప్రాణముల్ దీసెద నిక్కముగను.

ఓరీ! మహాపాతకవర్తీ! భరతా! ఎంతనుష్కార్యము జేయ సాహసించితివిరా? కైకకిట్టి తుచ్ఛమంత్ర ముపదేశించి, రాజ్యము స్వీకరించి శ్రీరాముని నడవులపాలుగావించి యంతట నూరకొనక నీ యనఘుని పైకి గయ్యమున కరుదెంచితివా? గురుద్రోహము గట్టుకొనఁదలఁచితివా? ఔరా! నీచమతీ! నీకిట్టి యుపదేశ మెవ్వరుచేసిరి? ఇట్టిదుర్నీతిపరుఁడవై యరుదెంచుచున్న నిన్నిప్పుడే యంతంబొందించి కైకను నపుత్రవతిగాఁ జేసెదఁగాక.

శ్రీరా—హా రామా రా! పాపముశమించుఁగాక. (లక్ష్మణునింజూచి) లక్ష్మణా! ఏమిది! ఇంతకోప మేల? ఎవ్వరిపైన నాగ్రహము జూపుచుంటివి కారణములేక భరతుని నేలదూషించెదవు. అతఁడు నీయెదుట లేఁడే! అతఁడేమి! నీపైకి దండెత్తివచ్చుటేమి! తమ్ముఁడా! నీకేమైన గ్రహావేశమాకెనా? పిచ్చిపట్టెనా? ఇటురమ్ము.

లక్ష్మ—అన్నయ్యా! నాకు గ్రహముసోకలేదు. పిచ్చిపట్టలేదు, భరతుఁడు సైన్యసమేతుఁడై నీకేదిరో మొగ్గు వలుకవచ్చుచున్నాఁడు. వినారు చూడక యిట్లు పలుకుచున్నారు. భరతుఁడనగా

నేమోయని తలంచితిని. ఔరా దుర్మార్గుఁడు! ఎంతసాహసము బూనెను.

తే. గీ. భక్తియంతయు నీరీతిఁ బారఁదోలి
యన్నయనుమాటఁ గూర్మిరత మన్నఁగలిపి
నీకుసిలుగులఁగల్పింప నిక్కముగను
వచ్చినాఁడని జంపుఁదు భవ్యచరిత.

శ్రీరా—తమ్ముఁడా! శాంతివహించి యిటుగూర్చుండుము. నీవెంత యజ్ఞానాబ్ధిలోఁబడితివి భరతుని యంతరంగమెఱుఁగక యిట్లు పలికితివి. ఆతఁడు నాకెగ్గుసలుపువాఁడుగాఁడు. నాయందు మిగులభక్తిఁబూని చరించువాఁడు. అట్టిభరతుఁడేమి నాకుఁ గీడుసేయవచ్చుటేమి.

లక్ష్మ—భరతుఁడువచ్చుట యసత్యమందురా యేమి?

శ్రీరా—ఆతఁడు రావచ్చును. కాని యెట్టిదుష్కృత్యమును జేయుటకు రాఁడు.

లక్ష్మ—సమస్తమును దెలిసిన నీవట్లన్న నేనేమందును! భరతుఁడు నిన్ను దర్శించుటకు వచ్చువాఁడేని సైన్యమేల?

శ్రీరా—తమ్ముఁడా! ఆతనియూహ యిట్లుండును. మనల నెట్లయిన బ్రతిమాలుకొని దోడ్కొనిపోవలెనను తలంపుతో వచ్చుచుండును. అంతియెకాని వేఱొక దురభిప్రాయము బూనిరాఁడు.

[అంత వసిష్ఠమహామునితో భరతుఁడు ప్రవేశము.]

[భరతుడు రామునికడకు ప్రవేశించి పాడెడిపాట] 22

ఫీల్వరాగం - ఏకతాళము.

ప॥ రామ ! రామ ! రామ ! సీతారామకీజయ్॥ రామ॥

అ॥ ప॥ తామసంబుత్యజియించివినవే రామనామమంత్రమునకుసాటి
యేమిగలదు ధరనరయఁగ మనసా॥ రామ॥

సీమముశో శ్రీరాముని త్రిజగత్ పూజ్యునిభజించితరించజనవే
యీమాయాలోకభ్రాంతివహింపక ॥రామ॥

వసి—(తనలో) ఈభరతుఁడింతదూరము శ్రమపడివచ్చెనుగాని, విఫల మనోరథుఁడై మరల సాకేతమునకు మరలిపోవలసినవాఁడేయని తోఁచుచున్నది. పరంతప సత్యవ్రతాచారపారీణుఁడును, జనకాజ్ఞాపరిపాలకుండును, సాకూద్విష్ణు స్వరూపుఁడునునగు శ్రీరామచంద్రుఁడు తాను బూనిన ప్రతినకు భంగముగా వర్తించునా! అట్లెన్నటికి వర్తింపఁడు.

భర—(వసిష్ఠునిఁజూచి)మునీంద్రా! ఆగుహుండు చెప్పిన ప్రదేశము దేకదా.

వసి—అవును. అదిగో! ఎదుటజూడుము. ఆవృక్షచ్ఛాయను సీతారామలక్ష్మణు లాసీనులైయున్నారు. మనము వారిని సమీపింతమురమ్ము.

భర—ఆహా! కాలమహిమ.

సీ. వరసౌధములయందు । వసియించుపుణ్యుండు
వసియించుచున్నాఁడు । వనములందు
హంసతూలిక శయ్య । నలరారుకడుభోగి
తనరుచుండెను నేఁడు । దర్భశయ్య
మేలైనహారాళి । మేనదాల్చెడివాఁడు
తాల్చుచున్నాఁడు రు । ద్రాక్షమాల
బ్టుబట్టలనెప్డు । గట్టుచుండెడిభోగి
కట్టుచుండెను నార । బట్టలెలమి
తే. గీ. భక్తిమీఱఁగ నెప్పుడు । పరిజనంబు
గొలువఁదివిమై తనరారు । లలితచరితుఁ

దక్కటా భాగ్యములవీడి కే యడవులందుఁ
దనరుచున్నాఁడు నేఁడిదే కే ధాత వ్రాత.

అక్కటా! సీతామహాదేవి యెట్టి యిక్కట్లుబడుచున్నది. ఆలక్ష్మణుం డెట్లున్నవాఁడో. ఇంక నేనాలోచింపనేల. రామచంద్రుని సన్నిధాన మునకరిగి సమస్తమును విన్నవించి యయోధ్యకుఁ దోడ్కొనిపోయెద. (వసిష్ఠునిఁజూచి) మునీంద్రా! తండ్రిగారిమరణ మీరామునకెట్లు విని పింతును.

వసి—ఇంక రాముని జూతమురమ్ము.

(ఇరువురును శ్రీరాముని సమీపింతురు.)

లక్ష్మ—(రామునితో) అన్నయ్యా! వసిష్ఠసమేతుఁడై భరతుఁడువచ్చు చున్నాఁడు.

శ్రీరా—(లేచి) మునివర్యా! వసిష్ఠా! రాముఁడిదే మ్రొక్కుచున్నాఁడు.

లక్ష్మ—
సీత— } (మ్రొక్కుదురు)

శ్రీరా—(భరతునిజూచి) తమ్ముఁడా! భరతా!

తే. గీ. అడవులకు నేను వీరితో కే నరుగుదెంచు
నప్పుడీవుపురమున లే కే వుంచు మదిని
నెంత యోగుందినాఁడను కే చింత చేతఁ
జూడ నైతిని నిన్నుంచు కే శుద్ధచరిత.

భర—సోదరా! ఆపాపపుకైకగర్భమునఁబుట్టి నేనుకూడ నిందకుఁ బాలయితిని.

శ్రీరా—తమ్ముఁడా! ఇందు కైకమ్మగారుగాని నీవుగాని చేసినదేమున్న ది. తండ్రిగారి సత్యాశాసనము నేను శిరమున ధరించితిని.

భర—దురాత్మురాలగు నాతల్లి యట్టివరములు గోరగనే తండ్రిగారు ముందు వెనుక లారయక యిచ్చిరి. వానిని నీవుపాలింపఁదలంచి

వచ్చితివి. దీనివలన నెంతముఖ్యు వాటిల్లునో మీరు తలంప
లైతిరి.

భర—(కన్నీరుగార్చును)

శ్రీరా—అయ్యో! ఇట్లు కన్నీరు గార్చెదవేల ?

భర—అన్నయ్యా ! చెప్పుటకు నోరాడకున్నది.

శ్రీరా—(వసిష్ఠునిజూచి) మునీంద్రా! ఈతఁడు,

తే. గీ. కన్నులను నశ్రుబిందువుల్ గార్చుచుండె
కారణంబేమొగాని వాక్కుఁగలేదు
దయవహించి నీవైనను దప్పకిపుడు
తండ్రికుశలంబు జెప్పుమా తాపసేంద్ర.

వసి—వత్సా! రాఘవా!

ఉ. నీవిటులేగుదేరగను నీజనకుండు సమస్తసౌఖ్యముఁల్
బోవిడనాడి మానికుల పుంగవుఁడిచ్చిన శాపకారణం
బే విధియాట సీకొఅకు నెంతయుఁ జింతిలి రామ రామ స
ద్భావచరిత్ర పుత్రయని తద్దయుఁగుందుచు వీడె జీవముల్.

(సీతా, రామ, లక్ష్మణులు మూర్ఛిల్లుదురు.)

[దశరథుని మరణవార్తవిని రాముఁడు పాడెడిపాట.]

ఫీలురాగం—ఆటతాళం.

ప॥ హాఁనుమ్ముఁ బాసిపోతివాతండ్రి । జగత్పూజితచారిత్రయీాధా
త్రిఁ ॥హాఁమ॥

అ॥ చ॥ రామారామాయంచు నీ । ప్రాణంబు వీడితివా ।
రాముఁడే నీపాలిటి । మృత్యుదేవతయైపుట్టెనా ॥హాఁమ॥

యేమాడ్కి భరియింతుహా! యీవెతహృదయంబునఁ
యీమెయినే నెట్లికఁ।ధృతిబూని। జరియింతు । నయోజ
నకా॥హా మ॥

శ్రీరా—(మూర్ఛతెలిసి) హా తండ్రీ ! నిరంతర సత్యవ్రతాచార పారీణా!

మ. జనకా నీదగు సత్యశాసనము శీర్షంబందునం దాల్చి యీ
వనిలోనుండగ రాగ మాకొఱకు నీ భావంబునం బెంగ చేఁ
దనయా రాఘవరామయంచు ఘనచింతాక్రాంతచిత్తుండవై
వను సీరీతిని వీడిపోయితివె యయ్యా! యేమిసేతుంభువిన్.

తే. గీ. వనములకు మేమురథముపై వచ్చునపుడు
రథమువెంబడివచ్చుచు రామరామ
అపుమంచును బ్రతిమాల నాపనైతి
నెంత పాపిష్ఠినోగదా యెంచిచూడ.

తండ్రీ! యిట్లగునని కలనైనఁ దలంపనైతిని.

లక్ష్మ—హాతండ్రీ! నేను నీపై నాగ్రహించితినని దేవతాధామమున కరిగితివా.

సీత—హా దశరథనృపా! మేమడవులకరుదెంచుటయె నీమరణమునకు కారణము.

వసి—కుమారులారా : గతించినదానికి మీరిట్లుచింతించిన లాభము లేదు. ముందుకర్తవ్యమాలోచింపుఁడు.

శ్రీరా—అంతటి దయాకరుఁడగు జనకుని మరణముపలనఁ గలిగిన దుఃఖము నెట్లు మఱతును.

వసి—వత్సా! రాఘవా! నీకుసమస్తమును దెలియును.ఇంకనీవు చింత విడువుము.

భర—అన్నయ్యా! ఈదుఃఖము మనకందఱికిని సమానమే. కైకమూలమున నేనుగూడ మీ కాగ్రహము గలిగించితిని. మనలఁగన్న తండ్రి దివంబలంకరించె. మాతల్లి యీవరములుగోరుటకు నీపాదసాక్షిగ నేనెఱుంగను. నీవు లేని రాష్ట్రము నేను బాలింతునా! ఆ రాజ్యలక్ష్మిని భరించుటకు నేను శక్తుండనగుదునా! కావున నా తల్లి యాచరించిన దోషమును సైరించి నాయందు కృపవహించి పురంబునకేతెంచి పట్టాభిషిక్తుండవై మమ్మును ప్రజలను బాలింపుము.

శ్రీరా—తమ్ముఁడా! కైకమ్మగారివలన దోషములేదు. నేను తండ్రిగారి సత్యముగాపాడ నేతెంచితిని అదిపూర్తియగునఱకును పుర ప్రవేశము సేయుట ధర్మమునకు భంగము. నీవు చింతవిడిచి నాకు మారుగ రాజ్యము బాలింపుచుండుము. వనవాసము పూర్తియైనపిదప నే వచ్చెదను.

భర—అగ్రజా! నీవెంత చెప్పినను సరే. నీవులేని పురమును నేను బ్రవేశింపఁజాల. నీపాదసేవజేయుచు నిచ్చటనుండెదను.

శ్రీరా—అతిసాహసమువలదు.

భర—అట్లయిన నేనేమిచేయుదును?

శ్రీరా—అది గురులానతిత్తురు.

వసి—(భరతునిజూచి) భరతా! శ్రీరామచంద్రుఁడు వచించినమాట నిక్కము. నీవీతనిపాదుకలఁగైకొని వానికభిషేకముజేసి రాముఁడువచ్చువఱకు నాతనికిమారుగ రాజ్యమేలుము. (రామునిఁజూచి) రామచంద్రా! నీపాదుకల నీతనికనుగ్రహింపుము.

శ్రీరా—ఆనతి ననుసరించెద (పాదుకల భరతునికిచ్చును.)

[పాదుకలు శిరమునధరించి భరతుడు పాడెడిపాట.]

సురటరాగం—ఏకతాళం

ప॥ ధన్యుడనైతినీపాదుకలనుగొనిధన్యుడనైతినిధరణినికఁ ।ధన్యు॥

అ॥ ప॥ అన్యులుమెచ్చగ । సర్వరాజ్యమిా । పాదుకలకు పట్టాభి
షేకము జేసి దోసిలొగ్గి సేవజేసెద ॥ధన్యు॥

అన్యచింతలిక నాకేలను శ్రీరాముభజించి తరించెదనిక॥ ధన్యు॥

భర—ఈపాదుకల కభిషేక మిచ్చుట నే యొనర్చెదఁగాక!

వసి—ఇచ్చుటఁ బీరము లేదే!

భర—వీనిని నాశిరమున ధరింతును. (శిరముపైఁబెట్టుకొనును)

వసి—.(ఉదకముజల్లును)

శ్రీరా—భరతా

తే. గీ పితృజల బిడ్డలభాతి గా ౕ పాడుమయ్య
ధర్మమందున నిల్పి చి ౕ త్తంబునెపుడు
సత్యమేజయమని మాన ౕ సంబునందు
గట్టిగాఁదిన్న పాలింపు ౕ క్ష్మాతలంబు.

(తెఱవాలును)

[సమాజికులందఱు కలసి పాడెడిపాట]

జయంత శ్రీరాగ—ఏకతాళం.

ప॥ తల్లి—పార్వతీ యుదేశ్వరతి॥ తల్లి॥

అ॥ ప॥ యుల్లములలరఁ గైకొని । చల్లనిచూపులఁ గని మమ్మేలుము॥
తల్లి॥

ముల్లోకములకు మూలమైవిల।సిల్లి మహిమనుఁబు విరజల్లి భక్తు
లనేలెడి ॥తల్లి॥

సంపూర్ణము.

